

Ka'vii taa
tae tu'uin.
Tu'un savi ninu 2

Leo y escribo
en mi lengua.
Mixteco Baja 2

mixteco • ñuu savi • ñu'u savi • tu'un javi • tu'un savi

Tutiya nuu kutia'aya ka'viya taa taaya
Cuaderno de trabajo

Mi nombre es: _____

Vivo en: _____

DIRECTORIO
Delfina Gómez Álvarez
Secretaría de Educación Pública

Teresa Guadalupe Reyes Sahagún
Directora General del INEA

Cecilia Orozco López
Directora académica

Créditos a la presente edición

Coordinación académica
Sara Elena Mendoza Ortega
Carmen Díaz González
Francisco Javier García
Elisa Vivas Zúñiga
Luis Alavez Bautista

Autoría
Guillermina Duarte Hernández
Elisa Vivas Zúñiga

Adaptación a la lengua Mixteco Baja 2
Guadalupe García Quintanar

Asesoría Académica
José Iván Quezada López
Maribel Eloisa Hidalgo Morales

Revisión Técnica
Maribel Eloisa Hidalgo Morales

Dirección gráfica y cuidado de la edición
Greta Sánchez Muñoz
Adriana Barraza Hernández

Revisión editorial
Eliseo Brena Becerril

Diseño y diagramación
Ricardo Pérez Rovira

Diseño de portada
Ricardo Pérez Rovira

Ilustración y fotografía
Banco digital INEA

Leo y escribo en mi lengua. Mixteco Baja 2. MIBES 3. Cuaderno de trabajo. D.R. © Instituto Nacional para la Educación de los Adultos, INEA. Francisco Márquez No. 160, Col. Condesa, México, D.F., C.P. 06140. Primera edición 2022.

Esta obra es propiedad intelectual de sus autores y autoras y los derechos de publicación han sido legalmente transferidos al INEA. Prohibida su reproducción parcial o total por cualquier medio, sin la autorización escrita de su legítimo titular de derechos.

ISBN Modelo Educación para la Vida y el Trabajo. Obra completa: 970-23-0274-9
ISBN MEVyT Indígena Bilingüe con español como segunda lengua: 970-23-0500-4
ISBN Leo y escribo en mi lengua. Mixteco Baja 2. MIBES 3. Cuaderno de trabajo: En trámite

Impreso en México.

Kivii kuu:

Kivi ñuui kuu:

Kivi ñuu ka'nui kuu:

Tuti yo'o nani'inya ñaa vaxi nua

Yo'o ian

Ñaa ni'in tuti yo'o 5

Tain ñaa kutia'e 6

Ta'ni ñaa kuniyo kutia'ana 1 12

Chaa ñaa jakua'aya 1 14

Chaa ñaa jakua'aya 2 38

Chaa ñaa jakua'aya 3 63

Nakuniya ñaa naa kutia'aya 91

Ta'ni ñaa kuniyo kutia'ana 2 96

Chaa ñaa jakua'aya 1 98

Chaa ñaa jakua'aya 2 121

Chaa ñaa jakua'aya 3 154

Nakuniya ñaa naa kutia'aya 181

Tuti nuu taana ñaa kutia'aya 191

Ñaa ni'in tuti yo'o

Tuti yo'o ñaa jana'andi nuu, nakani inindi sa'aun naa kuva'andia, nani'iun nuua taá nuu tu'un jaa naa kutia'a va'aun ka'viun taa taaun.

Taa naá ka'viun, va'a chaaga ni'in iniun ñaa ka'an tuti nuu jakua'aun, jaani ni'in iniun ndiaja kajaun jaa nani'iun tu'un xiniñu'un ñaa ii nuu tuti, Va'a chaaga kà'aun, kama chaaga nakani iniun.

Ñaa kutia'aun nuu ka'viun chindean yo'o taaun ñaa nakani iniun ñaa, kuniun kastu'un taa kutia'aun nakaxiun mian tu'un va'a ñaa kuniñu'un jaa keun nuu in tondo'o.

Tuti yo'o kumian ivi ta'ni ñaa kunindi kutia'aun, taa in taa ian kumi uni ñaa kunindi jakua'aun, nuu in in ñaa kunindi jakua'aun, ka'viun, taaun tu'un, nakani va'a iniun ndiaja ka'an tu'un taa nakuniun ndiaja ka'an tanuu tu'un.

Ñaa naá kuu kajaun chuun ñaa ka'an tuti, xiniñu'un chaa ndachun ñaa ii nuu *paquete modular*, ñaa ka'andi xu'un ñaa chií jaa naa koo yativan nuu.

Chijaa kuuva kutia'ae jakua'ae.

Tain ñaa kutia'e

Ñaa naa nana yo'o nani'iun-ña ndi'i nuu tuti yo'o, Ñayo'o jana'an nuu nda kuu ñaa kutia'aun ñaa kajaun chuun, jaani ndaa chuun kajaun.

Ñaa ka'viun

Tain ka'vio. Ñaa naa nana yo'o ka'an ñaa ndiyikaun kunde'e va'aun ñaa naa nana á tu'un taa ka'aun ndaa ama xiniñu'un ka'viun tu'un.

Nakani ini ndee kachi tu'un. Ñaa naa nana yo'o ka'an xu'un naá nakani inuu á jina ka'aun, ndaa ka'un ñaa ka'an tuti ñaa ka'viun, taa naa sande'e va'aun á ñaa naa ka'viun in ta'nda tu'un.

Lectura del texto. Ñaa naa nana yo'o ka'an ñaa ndiyikaun ka'vi va'aun. Naku'un iniun ñaa joo in kuitiva ka'viun tu'un jaa ni'in iniun ñaa ka'an, Kà'an xi'in taa jana'an nuu, naá ka'vi kua'ara-an, ndiaja xiniñu'un miivaun, taá naa ka'vi muu-ña, takia'a ka'via ndiaja xiniñu'un miivaun.

Ni'in ini tu'un. Ñaa naà nana yo'o ka'an xu'un ñaa naku'un iniun taa nakunuu ñaa ndaa ya'vi chaaga ñaa naa ka'viun.

Ñaa kumi tu'un. Ñaa naà nana yo'o ka'an xu'un ñaa nakunu taa kutia'a ndi'un ñaa kumi tu'un, ndaja inuua nuu tuti taa ñaa taana nuu taá in taá in xoan.

Ñaa ka'vi ndeeya

1. Ka'vi ndee tu'un ñaa ka'an ñaa kajana.

Ñaa chuun nuù kajaun yo'o, ka'viun tu'un á tu'un ñaa ka'an ndaa kajana, jaá naá koo va'a taa vii tachiun, á ndee á kue, á vii á kuu vii, taa jaa naa ni'in iniun ñaa kuni taà naa tava tu'un.

Jaani jakua'aun ka'vi ndeun, nuu ka'aun taá nuú taa nuú nduju tachiun. Ñayo'o kaja ñaa ni'in iniun ñaa taa ka'viun tu'un ñaa ka'an ñaa kajana, kuu ka'an sa'a inka ña'an , vachi najama nduju tachiun taa ka'viun-ña.

2. A xinun ñaa...

Viti ñu'un nani'un java ñaa ka'an-na sa'a ñaa ka'vi ndeena, ñayo'o chindee yo'o kutia'a chaagaun sa'a ñaa ka'viun.

3. Ñaa kajaun taa ka'vi ndeun in tu'un.

Ñaa kakundiviun ñaa ka'vi ndeun in tu'un, ka'andi xu'un ñaa:

- Ka'vi yaá tu'un.
- Ka'an ndee ñaa kuni kastu'un taa naa tava tu'un.
- Kutia'a ka'vi ndee taa jana'an nuu chaa ñayivi.
- Taa nandi'i, kunde'e tiki ndiaja naa kajaun ñaa naa ka'viun taa nakani inuu sa'a: ndiaja ka'un tu'un, ndiaja jama tachiun, ndiaja ka'vi kamaun, taa nuu in ta'ni ñayivi ka'un ndiaja kajana jaa ka'vi va'a chaagana.

Ñaa naa nana yo'o ka'an ñaa ka'viya, tuti ka'viya jaa kutia'a chaagaya.

Taa

Tain ka'vio, tain taae. Ñaa naa nana yo'o ka'an ñaa kunde'e va'aun ñaa naa nana á tu'un, taa natu'un ndaa ama xiniñu'un taaun tu'un.

Ñaa kumi tu'un. Ñaa naa nana yo'o ka'an ñaa nakuniya taa nani'inya xoo ñaa kumi tu'un, ndaja iian nuu tuti taa ndaa taana in in xoo.

Nakani ini ndiaja taa. Ñaa naa nana yo'o ka'an xu'un ñaa nakani inuu ndikui ñaa ka'un nuu taaun: ndayo nuu tanda'un ñaa taaun, ndaa ka'un xi'inna, ndiaja ka'aun xi'inna taa ndiaja taa va'aun ñaa nakani inuu nuu tu'un. Ndikui ñaa yo'o kua'an xi'in ñaa kunun ka'aun nuu tutiun.

Taa tu'un. Ñaa naa nana yo'o jana'an ndaja taaya, ñaa saa naa nakani iniya ñaa taaya taa xiniñu'unya taaya ñaa ka'anya.

Kunde'e tiki taa jandiva'a tu'un. Ñaa naa nana yo'o jaanaku'un iniun ñaa taa naa jandi'iun naa taaun, ndiyikaun kunde'e tikiun ñaa naa taaun nuu tuti: Kunde'eun ñaa ii ndikui ñaa naa nakani iniun taaun, ñaa ka'an ñaa xiniñu'un ka'aun, taa too koo, xiniñu'un jandiva'aun tu'un naa taaun.

Nakani va'a ini sa'a tu'un

1. Ñaa ka'vi tu'un, taa nani'in in ña'nu tu'un ka'an.

- Ka'vi in tu'un, nuu kisa'aun naa chindee taa jana'an yo'o, taa nani'in in ña'ñu ñaa jakua'aun.
- Ka'viun ñaa kastu'unna sa'a java ñaa kumi ña'ñu tu'un jakua'a, ñaa kaja ñaa kutia'a chaagaun sa'a tu'un xi'in sa'a ñaa taaun, nuu ka'viun ñaa naà nana “Á xinuu ñaa...”

2. Ni'in ini in ña'ñu ñaa kumi tu'un

- Nanduku ndaa chuun va'a in ña'ñu ñaa kumi tu'un, kaja taa nuú chuun.
- Kaja taá nuú chuun jaá naa kutia'a va'aun ñaa saá jakua'aun.

3. Taa in ña'ñu tu'un ka'an-na nuu inka tu'un.

- Kaja chuun xi'in in ña'ñu tu'un ñaa ka'an sa'a ndiaja taa tu'unyo, taá taaun ndikui nuú tu'un.

Kunde'e á in kuu tu'un. Ñaa naà nana yo'o ka'an ñaa kunde'eun ndiaja naà taana in in tu'un, jaa naá kuu kunu á in kuan, vachi in ian sajin sajin naa taana-an taa sajin sajin ka'an. Ñaa kutia'aun yo'o, chindean yo'o taaun tu'un taa kuu chindean yo'o nakunuu ndaa tu'un kuu nani'un nuu ñaa naà taaun.

Ta'ni ñaa kuniyo kutia'ana 1

Ñayivi naà taku xi'in naà sava'a:

- Kunde'e va'ana taa ka'vina in ta'nda tu'un, jaa naa ka'an-na ndee kuni kachian.
- Nakunina ñaa kutia'ana taa ñaa nakani ndi'i tu'un.
- Kisa'ana ka'vi kua'ana taa ndee.
- Nakunina nuu xiniñu'un taa ndaja xiniñu'un tu'un.
- Kaja chuun-na ndini ñaa ni'in ñaa taana: Nakani inina ndiaja kaja chuun-na, ndiaja taa va'ana tu'un, ndiaja jandiva'ana tu'un taa taana.
- Nakunina java ñaa kumi tu'un nuu taana.

SALUD
SECRETARÍA DE SALUD

u'un ka'an ñaa naa ndee ki
Junda ndaa ama va'an: 1/SEP/2021 - 31/A
Reafiliación: SEP/2019
Ve'e nuu kaja tatana Pilar Villavicencio

Ñaa ka'an sa'a taa ii jini
Valdes Fernández Fo'a
VAFH5408221HDFLRCC

Kivi:
KUR:
Ndaaja ii ve'ena:

Yiko nuu ndaa kivi naa ta'an naa j

Ñaa ka'an ndaa numero kumi
ñayivi

3110388497-1

3110388497-2

- Tu'un ka'an ñaa naa ndee kivi yo'o, va
nuu nandojo ndikui kivi chuun ñaa sa'a
in kue'e ya'vi ñaa ii nuu tuti yo'o.
- Ñaa ndaa ya'vi ñaa kastu'undi sa'a CECA
Hogar) kuan ñaa uni kuia taa ndi'an... taa na
SOEH (Cédula de Características socioeconómicas
Ndinii kuia ñaa ndaa ya'vi ñaa naa kastu'undi sa'a
conómicas del Hogar) ndikui nave'e naa kuu cha'v

Nuu ii yiko kivi
José Ortiz Domínguez
Maribel Hidalgo Mor
José Iván Queza López

Ndiaja kuva'ana
nuu tatana ñaa
ichi

SEGURO
POPULAR

Ñayivi naa nataka ñaa kundaana
Ñaa koo va'ae ndikui nuu

Kue'e ta' i ki' in-ri
ñayivi

Kue'e ta' i ki' in-ri

- Gonorrea:** Kuu...
ka'unra taa la...
kuu kutatare...
Naña'an ki...
taain kuu...
Tricomonas: Taa na...
ta'i, ki...
a kuia...
kijin...
ka'...
ora, joo kuu ja...
xi'inra. Jave...
luan...

Chaa ñaa jakua'aya 1

Ñaa kutia'e:

- Kunde'e va'ana ñaa naà nana, jaa naà nakunina ñaa ka'an kue'e ki'vi kaja tatu'un kiti kualì, sa'a kue'e ta'i ki'in-na taa kijina xi'in naà ki'vi.
- Ka'vina taa nakunina ñaa ka'an kue'e ki'vi kaja tatu'un kiti kualì sa'a kue'e ta'i ñaa ki'in-na taa kijina xi'in naà ki'vi.
- Ka'vi ndeena tu'un nuu ka'an-na ñaa kuni ka'an taa naà tava tu'un.
- Taana, kunde'e tikina taa jandiva'ana in nuu ii yiko kivi ña'an.
- Kuniña ndikui ña'an kumi tuti ka'nu nuu kastu'un nasa'a in ña'an, taanaa nana ña'an nuaá xi'in nuu ii yiko kivi ña'an.
- Nakunina ndaa chuun va'a tuti ka'nu nuu kastu'un nasa'a in ña'an, taanaa nana ña'an nuaá xi'in nuu ii yiko kivi ña'an.
- Nakunina nduju tu'un-na.

Kunde'e va'a ñaa naà nana taa ka'vi ñaa ka'an ñayivi.

Viti naá saayo,
nandukuyoña.

Ajan, jaa naá
kuniyo ndaa kuan.

Ka'an sa'a ñaa nakani iniun.

Ndiaja nani tu'un ñaa nandaa ndika yito.
Ndaja chii xiniun tu'un kaa.
Ndaa kastu'un tu'un ñaa xiniun.

**Nanduku tuti ka'nu nuu kastu'un
nasa'a in ña'an, taanaa nana
ña'an nuaá kiti kualì, kunde'e
va'a ñaa naà nana nuaa, taa
ka'an ñaa nakani iniun sa'a ñaa
ndakatu'u-an.**

Ndaa jana'an ñaa naà nana nuu tu'un taana ñaa kumi taniñu taa kastu'uan.

Ndaa kuu ka'an tu'un taana ñaa kumi taniñu taa kastu'uan.

Ndaa tu'un kastu'un kuu nani'iun nuaá.

Ka'vi va'a tutika'nunuu kastu'unna sa'a in ña'an, taanaa nana ña'an nuaá.

Ka'vi va'a tuti ka'nu nuu kastu'un nasa'a in ña'an, taanaa nana ña'an nuaá taa chita'an xi'in in chichi ñaa xiuni'in tu'un taa ii va'an, taa ii kaa ñaa saa naà kajana.

Jia'a ki'in-na kue'e ta'i:

*Sífilis
Gonorrea
VIH/SIDA*

Ñayo'o kuan kaja ñaa ki'inyo kue'e ta'i:

Taa kijina xi'in ñayivi taa kuu ndaana miina.

Java kue'e kaan kuan yo'o:

Kua'a organismo ñaa kukuu kuniyo

**Nanduku ñaa tuti ka'nu nuu kastu'unna sa'a in ña'an,
taanaa nana ña'an nuaá, taa ndiuni'in ñaa ndakatu'un-
na yo'o.**

Taa in *forma* ndiaja ki'in-na kue'e ta'i ñaa ya'a taa kijina xi'in
ñayivi ki'vi.

Taa 2 *forma* ñaa kajana jaa naá kuu ki'in-na kue'e ta'i, ñaa
ya'a taa kijina xi'in ñayivi ki'vi.

Taa ndee ndo'o yiki kuñu ñayivi taa ki'in-na kue'e ta'i ñaa sa'a
Virus Inmunodeficiencia ñayivi (VIH), ñaa sa'a *SIDA*.

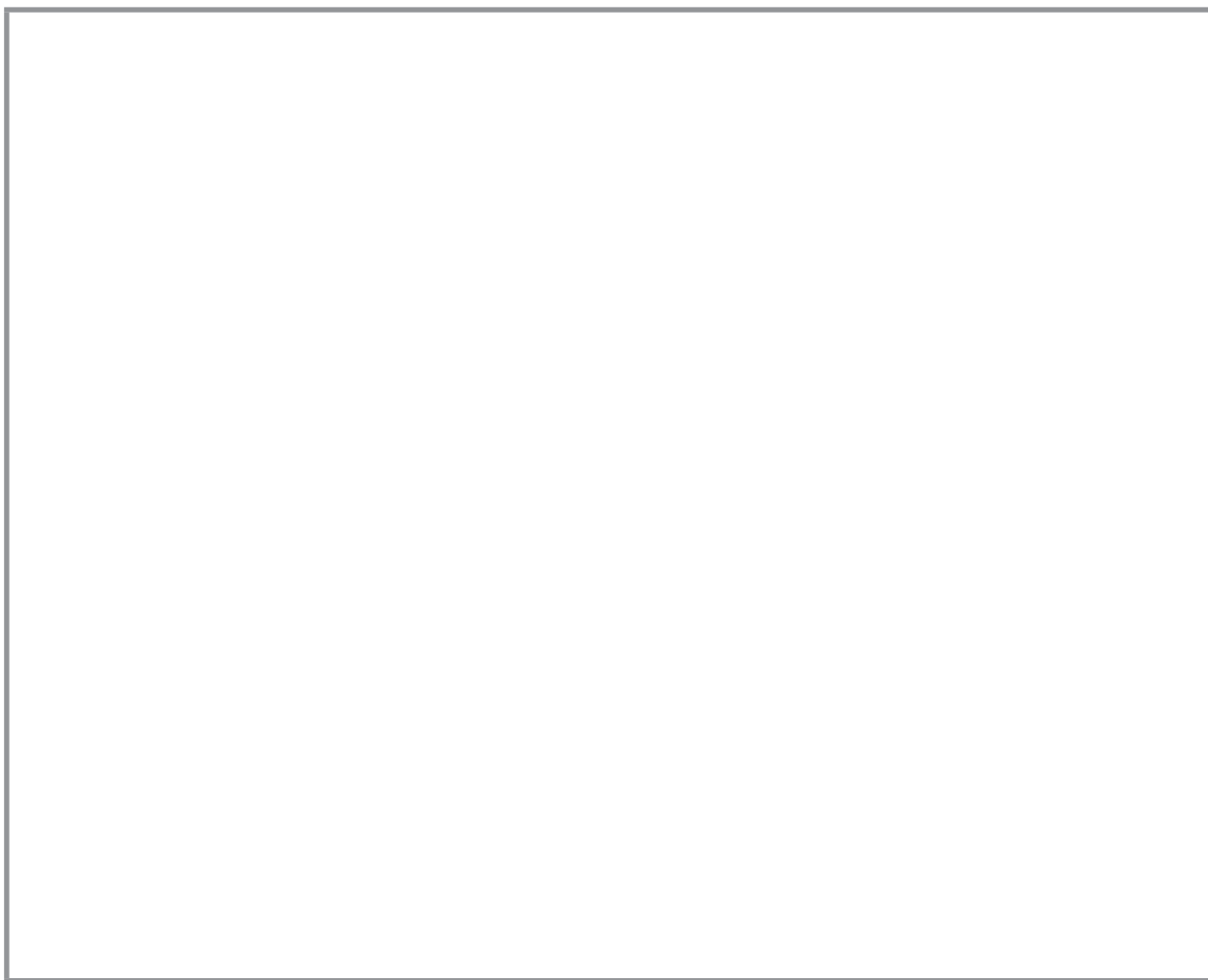
Taa ñaa xiniun sa'a in tu'un tuti ka'nu nuu kastu'unna sa'a in ña'an, taanaa nana ña'an nuaá.

Ndiaja ndaa.

Ndee kachian a kastu'uan.

Ndiaja nandaa tu'un ka'an nuu tu'un taana ñaa kumi taniñu taa kastu'uan.

Nuu ñayo'o janana in tu'un tuti ka'nu nuu kastu'unna sa'a in ña'an, taanaa nana ña'an nuaá, ñaa xiniun.

Ka'vi tu'un yo'o.

Naku'un inu ñaa...

Tuti ka'nu nuu kastu'unna sa'a in ña'an, taa naa nana ña'an nuaá, kuan in tu'un ñaa kumi ña'an naà nana taa tu'un naà taana, kastu'an sa'a ña'an koo á ka'an chaagaan sa'a ñaa saa xini ñayivi.

Tuti ka'nu nuu kastu'unna sa'a in ña'an, taa naa nana ña'an nuaá:

- Nakania tu'un sa'a in ña'an.
- Ii kivan.
- Kastu'an xi'in chaa tu'un joo ta'ya ka'an.
- Ñaa naà nana nuaa kastu'an sa'a ñaa ka'an tu'un.
- Kumia kua'a nuu nduju ñaa na'nu xi'in ñaa kualì, jaa naá kunina ndaa tu'un kuan chaa ndaya'vi.
- Ndaa xoo kuni miivana kuu chindaana ñaa kastu'un-na.
- Kumia xoo nuu chindaana chaaga ñaa kastu'un-na sa'an.

Ka'vi ñaa kajana taa taa in *tacha* too kuan ñaa ndaa á kuan ñaa kuu ndaa.

Ñaa kajana	Ñaa ndaa	Ñaa kuu ndaa
Tu'un taana ñaa kumi taniñu taa kastu'uan, koo ña'an naà nana nuaa.		
Kue'e ki'vi kaja tatu'un kiti kualì xiniñu'u-an kua'a nuu nduju.		
Ña'an naà nana nuaa, kastu'an.		
Kua'a ña'an kastu'an.		
Kumian in kivan.		

Taa kivi in ta'vi tuti ka'nu nuu kastu'unna sa'a in ña'an, taanaa nana ña'an nuaá, nuu indaa ñaa kastu'un-na yo'o.

Kivi tuti ka'nu nuu kastu'unna sa'a in ña'an, taa naa nana ña'an nuaa	Ñaa kastu'uan
Ñaa naà nana nuaa	Nuu ian

Kue'e ta'i ki'in-na taa kijina xi'in ñayivi ki'vi

Ndaa ñayivi kuu miivana taa kuu ki'in-na kue'e ta'i ñaa sa'a taa kijina xi'in ñayivi ki'vi

Ndaan kuú in ñs

Kuan kue'e ta'i ñaa kuu ki'in-na taa kijina xi'in ñayivi ki'vi.

ñs kuan kue'e ta'i ñaa sa'a tatu'un kiti kuuli kuku kunde'oo

- Ichi yu'u (yaa).
- Tiyuku ji nuu va'ana.
- Virus papiloma ñayivi (w). Taa kini ndivo'ari, kuu sa'ari kue'e nani cancer jiko nuu ñu'un jo'ana, nuu va'ana, nuu tatana, nuu lala tatau a jikana.
- Kuán in kue'e ta'i ñaa sa'a yo'a in ciento. Tatu'un kiti kuuli sa'an kue'e ta'i taa kutivi na'anri. Java kiti kuuli yo'a kuu sa'ari in kue'e nani cancer ndaa kuu miiva xoo yiki kuñu ñayivi
- VIH/SIDA VIH kuu virus sa'a kue'e nani sida, kuan kue'e ki'inna taa kijina xi'in ñayivi ki'vi, taa ndee ñi inka ñayivi yiki kuñu, taa ki'inna ñu ñaa nakukini, xi'in ñaa jaya'a nana nuu ja'ya taa kakuna a taa chichian. Tatu'un kiti kuuli yo'a jandi'iri xi'in ñaa chindee yiki kuñu, ñasaa kama chaaga kuu ki'in kue'e ta'i ñayivi, a inka nuu cancer.

Ya'an inkana

Kue'e ta'i yo'a yo'an nuu inka ñayivi taa kijina xi'in naa ki'vi. Kama chaaga ki'anna taa kijina xi'in kua'a ñayivi a taa kijina xi'in naa ki'vi taa kundaana miina.

Kue'e ta'i ii chaaga

- **Sifilis:** Kue'e ta'i ñaa sa'a "bacteria" ñaa kuu kaja kinian xi'in ndaa xoo kuu miiva yiki kuñu. Kuu kukumi tataa'a a na'ha'an. Kumio kue'e ta'i yo'a taa naa kana in nd'i lo'o nuu va'ae, kuu i'vian taa na'hu'un miivan. Taa kuu kutataan nuu taa kaja tata, Taa kana nd'i ñaa sa'a xi'in sa'a.
- **Gonorrrea:** Kuu ki'in tatau a na'ha'a. Tatau kuu ka'unra taa lalara, taa naa ki'in kue'e ta'ira. Taa kuu kutatana, kuu ndaa kuñu, java yiki kuñu. Na'ha'an kuu nana kuñu tixina taa i'vian. Java tadin kuu nuu nduta kani kuan kuu nuu va'ana.
- **Tricomoniasis:** Taa nandi'I naa ki'in na'ha'an kue'e ta'i, kisa'a kata nuu va'ana, taa kana kani kuan a kui taa kini sa'anra taa ndaa kuñu, ñaa taa kijina xi'in tatau i'vi nuu va'ana. Tatau, java tain kaan kajan xi'inra, joo kuu kuni kachian ñaa kaan nda'ora, joo kuu jaya'ara kue'e ta'i nuu na'ha'an kiji xi'inra. Java tain nana kuñu nuu lalara taa ka'uan taa lalara.

Ñaa kajana jaa naa kuu ki'in kue'e ta'ina.

- Kukumi in condón.
- Jakaka nda'ana nuu va'na taa ka'anna ñaa naa ki'in kue'e ta'ina.
- Kuu sa'a toona ña'anna (tatu'un ja'ma jaichina ñiina taa chichina, koto maana, ñaa sa'ndajji yu'una, ñaa nakatana yu'una).
- Nakata va'ana nuu va'ana.
- Ku'anna nuu taa kaja tata taa naa xinina ki'vi nuu va'ana.

Taa kumiun kue'e ta'i taa kuu kuka'an nuu. Kutia'a kundaun muu taa kunuu muu.

haagaunsa'añaya'o, kunde'e tutu serie Educación para la vida y el trabajo, ñaanaataa INEA. Joanikuukununa: <https://bit.ly/21PC5sC>

GOBIERNO DE MÉXICO EDUCACIÓN

Ñaa ka'vi ndeeya

1. Ka'vi ndee tu'un taa ka'an ndee kuni kachi taa naà tava tu'un.

Ka'andi xiu'un jina ka'vi taji in tu'un taa jaa nakani ñaa naà ni'in iniun.

Taa nita'an va'a xi'in

Taa iva'a ini animaun
Jaya'an nuu ñayivi kuniun,
Jana'an ñaa ii ñaa kujii iniyo,
Taa taá naà nani'inaa:
Jaa kunina ñaa ndee naà kunina.

Ñaa naà natava tu'un: Celia Méndez Guillermo

Ka'an sa'a ñaa nakani iniun.

Ndagua I'vi naà saxoo taa naà ka'viun.
Ndiaja naa ndo'oun taa naà ka'viun ñaa ka'an tu'un.
Ndakatu'un ñayivi, ndee naà nakani inina taa naà xini jo'ona
ñaa naa ka'viun.
Ndiaja ka'an-na sa'a tu'un naà ka'viun.

2. Ka'vi va'a tu'un.

A xinun ñaa...

Taa kumani kisa'aun ka'vi ndeun, xiniñu'un nakuniun ñaa kuni taa naà tava tu'un jana'anra nuuna, jaa naá saa ndee tu'unra, taa livi naá kuni jo'o ñayivian.

3. Ka'vi tu'un 12, “Chikarrin xi'in tioñu'un” nuu Tuti ka'viya jaa kutia'a chaagaya, taa kakundivi ka'vi ndeeuña.

Chindee miun xi'in ñaa ka'an yo'o, jaa naá kutia'aun ka'viun:

- Ka'vi taji tu'un taa nakuni ndaa kuu ñaa na'an nakani ini kiti naà nana nuu tuti.
- Ka'an va'a tu'un taa naá jakua'a-un ka'vi ndeeun.
- Ñaa naá ka'vi ta'ya chaagaun, kutaji toun taa xiniun ñaa ii in *coma*, in *punto*, *puntos suspensivos* xi'in *guiones*.
- Ka'an va'a tu'un taa ii ñaa ndakatu'un, ñaa yi'vina, ñaa kuvatana a ndikue'ena xi'in ñaa ka'an-na in kuitiva.
- Kuna'an va'a ndiaja nani tu'un, ñaa ka'an ndaja ii tu'un taa ndayo kuu taa natava tu'un xi'in taa naa taa Tu'un Savi. Ndaya'vi ndiva'a jina kastu'un tu'un yo'o jaa kisa'aun ka'viun.

Ka'vi ñaa ka'an ñayivi.

Ñayivi naa sa'a too ndachuu

Kivi	Ndachuu
1. Juana Hernández Martínez	2 pala
2. José López Juárez	2 pico
3. Pedro González Sánchez	1 carretilla
4. María López Juárez	

Ka'an ñaa nakani iniun.

Ndaa ama xiniñu'un tu'un yo'o.

Ndaa chuun va'a tu'un yo'o.

Ndiaja nani tu'un taa ñaña'an.

Ka'vi nuu ii yiko kivi ña'an ndachuu.

Nuu ii yiko kivi nayivi

1. José Ortiz Domínguez
2. Maribel Hidalgo Morales
3. José Iván Quezada López
4. Catalina García
5. María Ramírez González

Nuu ii yiko kivi ña'an kuinna kuxina

- 2 kilo jita
- 1 kilo zanahoria
- 1 kilo kuñu nduxi
- 2 caja jita viji kuali
- In cuarto ya'a
- Java kilo tinana nda'ya
- 1 jini ajo
- 1 nu'ni cilantro

Nuu ii yiko kivi Ndachuu kaa

In kuai yito

Uni pala

Uni pico

In carretilla

In cubeta

In martillo

Pinzas ka'ndae tuchi kaa

In serrucho

In metro chikia'a

Ivi botes kaa

Ndachuu ñaa sa'ntana kàa

Xiuni'i tu'un.

Ndiaja chindaana ñaa kastu'un nuu ii yiko kivi ña'an.

Ndaa tu'un kastu'un kuu koo nuu ii yiko kivi ña'an.

Ndaa chuun ka'un ñaa kuva'a yiko nuu ii yiko kivi ña'an.

Ka'vi va'a tu'un.

Naku'un inu ñaa...

In nuu ii yiko kivi ña'an kuu in ñaa naa taana taa nandaa, in yiko kua'a ña'an ñaa xiniñu'un-na kuin-na a kuniñu'un-na.

Nuu in yiko nuu nandaa kivi ndiyikana taana:

- Ndi'i ñaa kastu'un xiniñu'un.
- Kisa'an chinìnu taa ndi'an chinìnù.

Yiko nuu nandaa kivi, kuu kukumian chaaga ñaa kastu'un tatu'un: a kua'a a chaa, ñaa ka'vina, ñaa ka'an ndaa kivi kuan viti, tu'un ñaa kastu'un too kuan in nuu kaja chuun-na, *firmas* ñayivi naa kaja chuun, taa chaaga ña'an.

Yiko nuu nandaa kivi kuu ku'uan taa ii chuun va'an, tatu'un: Yiko nuu nandaa kivi in ta'ni ñayivi jakua'a kuu kuva'an taa yiko kua'an Nduju Tu'un Savi a taa too xinukoo naa jakua'a, a ndiaja keva'ana.

Ndiuni'in tu'un.

Ndee kumi in yiko nuu nandaa kivi.

Taa in nuu ii yiko kivi ña'an in ñaa kuni tu'un nandaa yo'o.

Taa ku'unna
kuinna ña'an.

Taa kuniyo taa
ndayo kanae.

Taa kunio
kastu'in ndiaja
ya'vi ña'an.

Ndaa yiko nuu nandaa kivi kuva'aun.

Ndaa ñaa kastu'un xiniñu'uan kuni'an.

Taa nuu ii yiko kivi ña'an.

Kunde'e tiki yiko nuu ii yiko kivi ña'an. Kunde'e va'a ñaa:

- Naa kukumian ndikui ñaa kastu'un.
- Naa koo yikoan kisa'an chinìnu taa ndi'an chinìnù.
- Naa jaxinuan ñaa kunian.
- Too naa taaun kivi ñayivi, a naa taun-ña xi'in nduju na'nu.

Jandiva'a nuu ii yiko kivi ña'an nuu tuti taaun too jaa xiniñu'an.

Nakani va'a ini sa'a tu'un

1. Ka'vi tu'un.

Anima, chito, ndika, ve'e, chaaga, jiji, kiti, kolo, ñuu, pañu, xitari, sa'a, wa'nda, yo'o, ndiaja, chikarrin, iñuri, tataa, ndee, nuu, ii yuu, janakoo, jana'an, ve'e, nani'inri, ko'ovana, ñu'un, ma'an, ñi'in sa'nu, ve'ee, nanani'ii

Taa nduju tu'un saa ii, taa kuu taun-ña ivi tain.

Ndiaja *consonantes* kumi ndusu tu'un savi miun.

Ndaa tipo *vocales* kumi ndusu tu'un savi miun.

Ka'vi tu'un.

A xinu ñaa...

Ndusu Tu'un Savi kuu in ta'ni nduju ii yiko taa va'an taana tu'un. Ndusu Tu'un Savi kuu ñaa ii nuu java ndusu tu'un, **kuni kachian kuu kuan ndikui nduju ñaa ka'an ñayivi tia'a Tu'un Savi.**

Ndusu Tu'un Savi kuiti kuan in ndachuun ñaa xiniñu'unyo taa kunio tae ñaa nakani iniyo. Ñasa **Ndusu Tu'un Savi kuiti kuan in xoo ñaa taae**, vachi xiniñu'unyo chaaga ña'an jaa taae, tatu'un nakuniyo ndaa kunii tu'un kuniyo taae, ndaa ndusu kuniñu'unyo, ndiaja chiyikoyo ñaa kastu'in nuu tu'un, *puntuación*, taa inkagaan. Tatu'un kaja taa kuva'a ve'e, xiniñu'unra pala, *cemento*, ñuti, kaka, tikui, jaa kuva'ara in nama.

Ndusu Tu'un Savi ñui chiyikoan jia'a: **a, ch, d, e, g, i, j, k, l, m, n, ñ, o, p, r, s, t, u, v, w, x, y, z.**

Jaani Ndusu Tu'un Savi najama java vocales: **a, e, i, o, u, a', e', i', o', u', aa, ee, ii, oo, uu, a'a, e'e, i'i, o'o, u'u, a'an, e'en, i'in, o'on, u'un.**

2. Taa ndi'i tu'un xi'in nduju kumi ndusu tu'un savi.

N___a	Ki___	Chi___e'___ri
___ua'acha	K___ma___i	java___
Chi___ikoan	Ku___	___i___i ñaa
	S___'a	

Taa ndi'i tu'un xi'in ndusu kumani.

Na___sa___uuri in ki___i jiin ___iva'a, kini ___aa
kayu'u___ri taa nuu xikan___ri yaa ji___'a na'a___.

“Tii koo ki___i”, naa saa chije'eri in nuu jiko ___ua'acha,
chii nii in___a kuu kuu s___a.

3. Taa ndi'i Ndusu Tu'un Savi.

a		e	g	i
	k		m	
nd	ñ			rr
s		u		w
	y	aa		ii
	uu	a'an		i'in
o'on		a'a	e'e	
o'o	a'		i'	o'
u'				

Taa tu'un tixi ñaa naa nana.

Chita'an taa ka'an ñaa nakani iniun sa'a ndi ivi tu'un.

Kue'e ta'i ki'in-na taa kijina xi'in ñayivi ki'vi

Ndaa ñayivi kuu miivana taa kuu ki'in-na kue'e ta'i ñaa sa'a taa kijina xi'in ñayivi ki'vi

Ndaan kuú in ñs

Kuan kue'e ta'i ñaa kuu ki'in-na taa kijina xi'in ñayivi ki'vi.

ñs kuan kue'e ta'i ñaa sa'a tatu'un kiti kualí kukuu kunde'oo

- Ichi yu'u (yaa).
- Tiyyuku jji nuu va'ana.
- *Virus papiloma* ñayivi (vñ). Taa kini ndi'ari, kuu sa'ari kue'e nani *cancer* jiko nuu ñu'un ja'yana, nuu va'ana, nuu tatana, nuu lala tataa a jikona.
- Kuán in kue'e ta'i ñaa sa'a ya'a in ciento. Tatu'un kiti kualí sa'an kue'e ta'i taa kutivi na'anri. Java kiti kualí yo'o kuu sa'ari in kue'e nani *cancer* ndaa kuu miiva xoo yiki kuñu ñayivi
- *VIH/SIDA* VIH kuu virus sa'a kue'e nani sida, kuan kue'e ki'inna taa kijina xi'in ñayivi ki'vi, taa ndee nii inka ñayivi yiki kuñuná, taa ki'inna iñu ñaa nakukini, xi'in ñaa jaya'a nana nuu ja'ya taa kakuna a taa chichian. Tatu'un kiti kualí yo'o jandi'iri xi'in ñaa chindee yiki kuñu, ñasaa kama chaaga kuu ki'in kue'e ta'i ñayivi, a inka nuu *cancer*.

Ya'an inkana

Kue'e ta'i yo'o ya'an nuu inka ñayivi taa kijina xi'in ñaa ki'vi. Kama chaaga ki'anna too kijina xi'in kua'a ñayivi a too kijina xi'in ñaa ki'vi taa kundaana miina.

Kue'e ta'i ii chaaga

- **Sífilis:** Kue'e ta'i ñaa sa'a "bacteria" ñaa kuu kaja kinian xi'in ndaa xoo kuu miiva yiki kuñuyo. Kuu kukumi tataa'ña a naña'an. Kumio kue'e ta'i yo'o too naa kana in ndi'i lo'o nuu va'ae, kuu i'vian taa nañu'un miivan. Taa kuu kutataan nuu taa kaja tata, Taa kana ndi'i nda'a xi'in sa'a.
- **Gonorrhea:** Kuu ki'ian tataa a naña'a. Tataa kuu ka'unra taa lalara, taa naa ki'in kue'e ta'ira. Taa kuu kutatara, kuu ndaa kuñu, java yiki kuñura. Naña'an kuu nana kuñu tixina taa i'vian. Java taain kuu nuu nduta
- **Tricomniasis:** Taa ta'i, kisa'a kata nuu a kui taa kini sa'anri kijina xi'in tataa i'vi koan kajan xi'inra, janda'ora, joo kuu jay kiji xi'inra. Java taain ka'uan taa lalara.

Ñaa kajana jaa naa

- Kukumi in *condón*.
- Jakaka nda'ana nuu ki'in kue'e ta'ina.
- Kuu sa'a toona ñaa ja'ma jaichina ñiin koto maana, ñaa ñaa nakatana yu'ñ.
- Nakata va'ana nuu
- Ku'unna nuu taa ñaa xinina ki'vi nuu va'ana.

Taa kumiun kue'e ta'i taa kuu kuka'an nuu Kutia'a kundaan muu taa kunuu muu.

haagaunsa'añayo'o, kunde'e tutu *serie Educación vida y el trabajo*, ñaanaataa INEA. Jaanikuukun <https://bit.ly/2LPCSsC>

GOBIERNO DE MÉXICO | EDUCACIÓN

Nuu ii yiko kivi ñayivi

1. José Ortiz Domínguez
2. Maribel Hidalgo Morales
3. José Iván Quezada López
4. Catalina García
5. María Ramírez González

Nuu ii yiko kiviña'an kuinnakuxina

- 2 kilo jita
- 1 kilo zanahoria
- 1 kilo kuñu nduxi
- 2 caja jita viji kualí
- In cuarto ya'a
- Java kilo tinana nda'ya
- 1 jini ajo
- 1 nu'ni cilantro

Ka'an ñaa nakani iniun.

Ndaa tu'un kuan.

Ndaja saa jiin ka'an in in tu'un.

Ndaa chuun va'a in in tu'un nui.

Chaa ñaa jakua'aya 2

Ñaa kutia'e:

- Ka'vina java ñaa ka'an **Tu'un ka'an ñaa naa ndee** kivi jaa naa nakunina java ñaa kastu'un.
- Ka'vina taa nandukuna ñaa kastu'un nuu ñaa **Tu'un ka'an ñaa naa ndee kivi.**
- Ka'vin ndeena tu'un ñaa ka'an ñaa kajana taa ka'an-na tatu'un naa sa'nda chuun taa ka'an va'ana.
- Taana, kunde'e tikina taa jandiva'ana in tu'un **kastu'un ya'a ini yito xita.**
- Kunina ndi'i ñaa kumi ñaa naa ndee kivina ñaa *afiliación* taa **tu'un kastu'un ya'a ini yito xita.**
- Nakunina ndaa chuun chikuu ñaa **Tu'un ka'an ñaa naa ndee kivi** xi'in **tu'un kastu'un ya'a ini yito xita.**
- Nakunina ndaja xiniñu'un: **a, e, i, o u/an, en, in, on, un,** nuu taana tu'un.

Ka'vi ñaa ka'an ñayivi.

Ndayo kunun
ndee kivi.

Ñaji'ii xi'in ja'ya yiii.

Ka'anya kivina xi'in kivi vaxi
nuu ta'an tata xi'in ta'an nana.

Tutiya nuu kutia'aya ka'viya taa taaya

Ka'an sa'a ñaa nakani iniun.

Ndaa tuti xika tataa ve'e nuu kaja tatana.
Ndaa chuun va'a tuti yo'o.
Ndaa kuan va'a ni'iun xi'in tuti yo'o.

**Nanduku tu'un ka'an ñaa naa ndee kivi, ka'vi
nuaa taa ka'an ñaa nakani iniun sa'a ñaa
ndakatu'unna.**

Ndaa ve'e nuu kaja chuun-na naa kuva'a tuti.

Ndaa ñaa kastu'un nani'inyo xoo nuu ka'an ndi'i sa'a naa kuu
jini nave'e.

Ndaa ñaa kastu'un kumiun xoo nuu ka'an yiko kivi naa keva'a.

Jana'an ndaja kachian tu'un ka'an ñaa naa ndee kivi.

Ka'vi t'un ka'an ñaa naa ndee kivi taa nanduku
ñaa kastu'un yo'o.

1. Ndaa kivi naà kuva'anaa:

2. Ndaa kivi koo va'a vi'ivan:

3. Kivi xi'in kivi vaxi nuu ta'an tata xi'in nana, mii naa
kuu jini nave'e:

4. Kivi naa keva'a:

5. Ndaa ñaa va'a ni'iun xi'in ñaa naa ndee kivi *afiliación*
yo'o.

**Ka'vi va'a ñaa kastu'un ii tixi xoo nuu ka'an Yiko
kivi naa keva'a.**

Ndee kuni kachi CECASOEH.

Ndaa kuu ñaa ndaya'vi ñaa kastu'un CECASOEH.

Ndiaja ndee tiki kivina *Seguro Popular*, naa kuu nave'e ñaa
régimen koo contributivo.

Ka'vi xoo tu'un ka'an ñaa naa ndee kivi.

Logotipo: Ñaa naa nana jana'an ñaa naa ndee kivina *Seguro Popular*.

Folio: Kuan ñaa ka'vi chinuuna nuu in in ñaa naa ndee kivi.

Ndaa kivi naa tavana: Kivi naa kuva'ana taa naa jakutina nuu tuti naa ndee kivi, mii ñayivi sa'a ichi.

Módulo: NuU naa kuva'ana taa sa'ana ñaa naa ndee kivi.

Estado: Ñuu ka'nu nuu naa kaku ñayivi naki'in tuti nuu naa ndee kivi.

Junda ndaa ama va'an: Jundaa ndaa ama kuu kuniñu'un-naa.

Ve'e nuu kaja tatana: Ve'e nuu kaja tatana nuu kuu ku'un ñayivi kutatana.

Nuu ka'an sa'a naa kuu jini nave'e: NuU kastu'un ñayivi naa nasa'ana tuti ndee kivi nuu: Kivi, kivi vaxi nuu ta'an tata xi'in nana, CURP xi'in nuu ndeena.

Yiko kivi naa keva'a: Ñaa ka'an sa'a ja'aya, ñaji'i a nana, kuu naa keva'a kutata taa jaani taa kuu jini nave'e.

Chaa ñaa kastu'un: Ñaa kastu'un ndaya'vi chaaga ñaa xiniñu'un kuni taa kuu jini nave'e.

Firma ñaa kandisana: Firma a kivi xi'in kivi vaxi nuu ta'an tata xi'in nana taa kuu jini nave'e.

Nanduku nuu tu'un ka'an ñaa naa ndee kivi taa kaji in tikata xoo yo'o.

1. Ñaa ka'an sa'a taa kuu jini nave'e.
2. Ve'e nuu kaja tatana.
3. Ñaa xika ñaa ka'an naa ndee kivi.
4. Kivi ñayivi keva'a.

Ka'vi tu'un.

Naku'un iniu ñaa:

Tu'un ka'an ñaa naa ndee kivi kuu in tuti ñaa va'a jaa naa in ñayivi xi'in ta'an-na, kuu kutatana, taa too ki'vina ni'inna taa kundoona ini ve'e nuu kaja tatana too xiniñu'un-naa, taa kuu cha'vina Ñayo'o ndikui ve'e nuu kaja tatana nuu sa'an kua'a ñayivi, ñayo'o kajana taa ii kachi *Catálogo Universal de Servicios de Salud* (CAUSES) ñaa sa'a un 275 kue'e ndo'ona. Tuti yo'o sa'a naa kuu *gobierno Estado* taa *Secretaría de Salud*, taa sa'ana *Seguro Popular ndi'i Estado*.

Xoo ndaya'vi chaaga kuu:

- *Folio*
- *Estado*
- Ve'e nuu Kaja Tatana
- Ñaa ka'an sa'a taa kuu jini nave'e
- Yiko ñayivi naa keva'a
- Ñaa kuni tuti nuu naa ndee kivi
- *Firma* tataa kuu jini nave'e

Taa kivi xoo ñaa naa ndee kivi ñaa afiliación, nuu ii ñaa kastu'un yo'o.

Folio	Estado	Ve'e nuu kaja tatana
Nuu ka'an sa'a tataa kuu jini nave'e	Ñaa kuni tuti nuu naa ndee kivi	Firma tataa kuu jini nave'e
	Yiko ñayivi naa keva'a	

SALUD
SECRETARÍA DE SALUD

Tu'un ka'an ñaa naa ndee kivio

Junda ndaa ama va'an: 1/SEP/2021 - 31/AGO/2022
 Reafiliación: SEP/2019
 Ve'e nuu kaja tatana Pilar Villavicencio

Ñaa ka'an ndaa numero kuan: 3110388497
 Ndaa ama naa kuva'an: 1/9/2021
 Nu naki'in-na mio: PROSALUD
 Ñuu Nu Ndiva:

Ñaa ka'an sa'a taa ii jini		Numero ka'an ndiaja su'un kiya'vina	
Kivi: KUR: Ndaja ii ve'ena:	Valdes Fernández Fo'q Héctor VAFH5408221HDFLRC07	Numero: 7	Cha'vun Cha'vun

Yiko nuu ndaa kivi naa ta'an naa jaani keva'a.

Naa ka'an ndaa numero kumi ñayivi	Kivi	Á kuuna taa á ña'an		Ndaa ama naa kakuna	Ndaja nakunina-na
3110388497-1	Valdes Fernández Fo'q Héctor			21/08/1954	Taa á ña'an ii jini
3110388497-2	Alonso de Vega María Teresa			11/09/1958	Ñajji'i

- Tu'un ka'an ñaa naa ndee kivi yo'o,va'an ñaa chindean mio ñaa sa'ana nui tata ii nuu yiko ka'nu nuu nandojo ndikui kivi chuun ñaa sa'a ve'e nuu kaja tatana taa chindean mio too in kivi naa ki' in kue'e ya'vi ñaa ii nuu tuti yo'o.
- Ñaa ndaa ya'vi ñaa kastu'undi sa'a CECASOEH (Cédula de Características Socioeconómicas del Hogar) kuan ñaa uni kuia taa ndi'an..., taa naa ndi'i, ñaa ndee tiki kivio, tiki kajana inka CECASOEH (Cédula de Características socioeconómicas del Hogar).
- Ndinii kuia ñaa ndaa ya'vi ñaa naa kastu'undi sa'a CECASOEH (Cédula de Características Socioeconómicas del Hogar) ndikui nave'e naa kuu cha'vi, ndato koona chii ivi tu'un ndee tiki kivina taa naa ve'e cha'vi, ndiyikana kuu jayaana cha'vina cuota nave'ena jaa naa kuu ndi'i ni'ina ñaa sa'ana nuu-na, ndato koona xi'in ñaa kama naa ndee tiki kivina nuu kuia.
- Ndaa kuu miiva ñaa najama ii nuu tuti yo'o, kajando ñamani ku'undo ve'e nuu naki'inna taa chindeana mio _____.

Ñaa ndaa ndikui ñayivi, kuan ña'an ndinii ñuu, kuu kuan ña'an taa nduku chuun á taa kumi chuun.

Naa kuu jini nave'e, kandisana ñaa ka'an Artículo 77 bis 4,
Fracción I, II á III ñaa Ley General ñaa Salud.

Firma ñaa kandisana taa ñaa
ka'an ñaa nanaki'innaa

Ñaa ka'vi ndee

1. Ka'vi ndee tu'un taa ka'an ndee kuni taa naa tava tu'un.

Sa'nda chuun:

- a) Kua'an kuin tuti naa ko'o xi'in yito xika.
- ch) ko'o, jaa naa kunun.

Ka'an va'a:

- e) Too kunun, ko'o jaa naa kunun.
- g) Too kunun, kuin tuti naa ko'o xi'in yito xika.

Ndee kutuni iniun ñaa ka'an ñaa kajana ñaa *inciso* a xi'in ñaa *inciso* g.

Too naa ka'viun ñaa kajana taa ii ka'an ñaa nandaa nìnu, a in kajavan.

Ndiva'a xiniñu'unyo ka'vi va'ae tu'un.

2. Ka'vi va'a tu'un.

A xinun ñaa...

Ndaa tu'un kuu miivan, ndaya'vi ñaa ka'vi va'ae tu'un
taa ii kachian, vachi xi'in ñayo'o kuu ka'anyo ñaa nakani
ini, taa ñaa kuni taa naa tava tu'un.

Ñaa sa'ae *tono* kajan ñaa ñayivi naa xini jo'o kunina
ndiaja kaja in in naa kana nakani ñaa naa saxoo.

Ka'vi ndee tu'un yo'o.

Ka'andi xu'un ñaa jina ka'vi tajiun tu'un, jaa naa kuu kastu'un
ñaa kuni tu'un.

Confucio naa kachi:

“Ka'an ñaa xiniun. Kuu kajaun ñaa xiniun ñaa kuu xiniun, ñakaan kuu ñaa ndisa tia'ana”.

“Taa naa nani'iun in ñayivi va'a kuu, ndukundeun koun tatu'un miina. Nuu ñayivi kini, ndakatu'un miun a in kuu xi'inna”.

“Taa naa ka'aun xi'in naa nita'an va'a xu'un, ndiyikaun kajaun ndikui ñaa naa ka'aun”.

Ka'vi tiki tu'un taa ii kachindi xu'un.

Párrafo kuu nuu: tatu'un kachiva ndi'i

Párrafo kuu ivi:

- Ñaa kuu nuu nakani inindi kuan ñaa sa'nda chuun.
- Ñaa kuu ivi nakani inindi ñaa kuan ñaa kachiva ndi'i.

Párrafo kuu uni: tatu'un kachiva ndi'i.

Nakani va'a inii sa'a ñaa ka'vii.

Ka'an sa'a ñaa nakani iniun.

- Ndaa ñaa kuni taa naa tava tu'un kuu naa kastu'un.
- A kuu naa kastu'un ñaa ndaya'vi kumi tu'un.

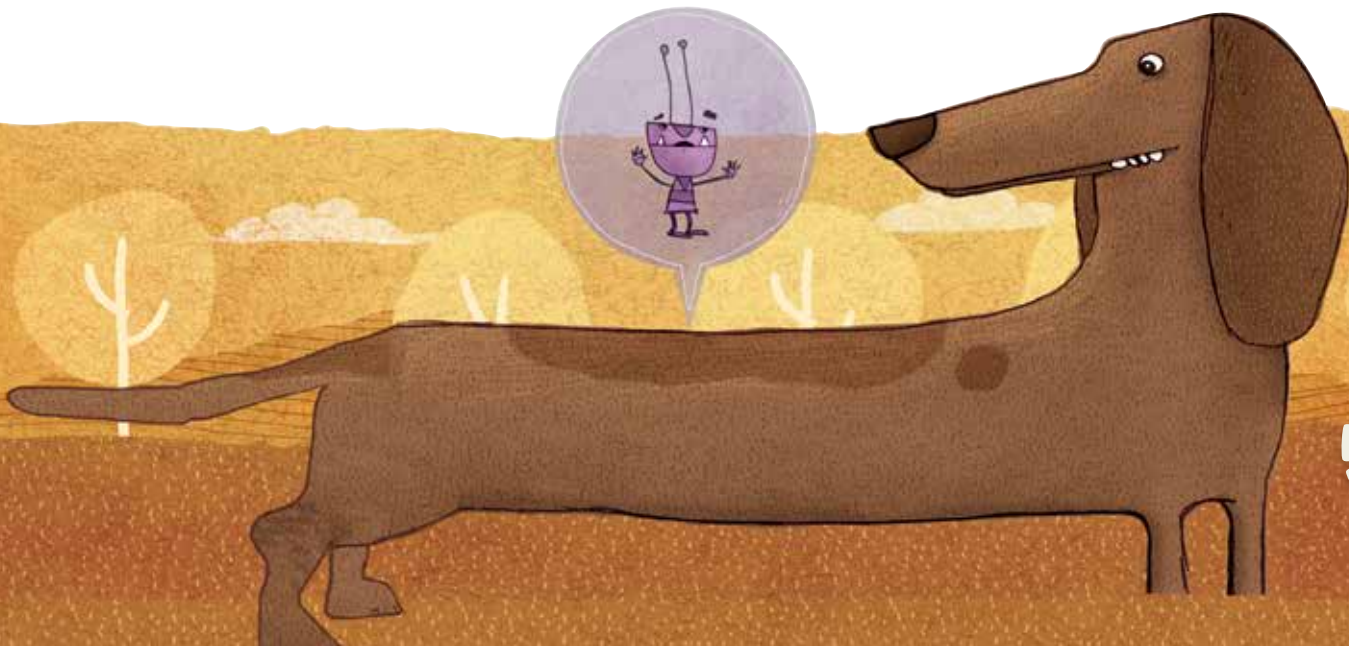
- A kuu naa nakunuu taa in taa in ñaa naa kastu'un taa naa tava tu'un nuu taa ka'vi.

3. Ka'vi tu'un 17, “Tina xi'in tio'o” nuu Tuti ka'viya jaa kutia'a chaagaya, taa kakundivi ka'vi ndeeuña.

Chindee miun xi'in ñaa ka'an yo'o, jaa naá kutia'aun ka'viun:

- Ka'vi taji tu'un taa nakuni ndaa kuu ñaa na'an nakani ini kiti naà nana nuu tuti.
- Ka'an va'a tu'un taa naá jakua'a-un ka'vi ndeeun.
- Ñaa naá ka'vi ta'ya chaagaun, kutaji toun taa xiniun ñaa ii in *coma*, in *punto*, *puntos suspensivos* xi'in *guiones*.
- Ka'an va'a tu'un taa ii ñaa ndakatu'un, ñaa yi'vina, ñaa kuvatana a ndikue'ena xi'in ñaa ka'an-na in kuitiva.
- Kuna'an va'a ndiaja nani tu'un, ñaa ka'an ndaja ii tu'un taa ndayo kuu taa natava tu'un xi'in taa naa taa Tu'un Savi. Ndaya'vi ndiva'a jina kastu'un tu'un yo'o jaa kisa'aun ka'viun.

Ka'vi ñaa ka'an ñayivi.

Ndiuni'i ñaa ndakatu'un.

Ndaa tu'un xiniñu'un ñayivi taana.

Ndaa chuun va'a tu'un yo'o.

A saa taaun tu'un yo'o, ndaa ama.

Ka'vi va'a tu'un yo'o.

Naku'un iniun ñaa...

In tu'un ka'an ñaa naa ndee kivi kuu in tu'un ñaa taana taa ka'vi ndeenaa. Ya'a ve'e yito xita jaa naa kuni jo'o kua'a ñayiviña.

Java ñaa kumian kuu ñayo'o:

- Chaa tu'un ka'an taa ta'ya ka'an
- Kua'ana xini jo'oan

Ii kua'a tu'un kastu'un ya'a nuu yito xita, yo'o jana'andi kumian:

- In ñayivi
- Ña'an Ve'e chuun
- Ña'an taa sakua'a taa ndaa ña'an ñuu
- Ña'an taa kumi chuun ñuu na'nu

Ñaa ndaya'vi chaaga nuu tu'un ñaa kastu'un kuu ñaa ka'an ta'yan chuun kastu'an, jaa naa kuni ñayivi ndee kajana.

Xoan kuu ñayo'o:

- Ndayo nuu ku'uan.
- Ndee kastu'an. Yo'o koo tu'un ndaya'vi ñaa kunina kastu'un-na.
- Ndaa kivi taa ndaja naa kanan.
- Ndayo naa tava tu'un.

Ka'vi tu'un ñaa ka'an ñaa kajana taa *tacha* too kuan ñaa ndaa a ñaa kuu ndaa.

Tu'un ñaa kajana	Ndaa	Kuu ndaa
In tu'un kastu'un ya'a ini yito xita, kuan in tu'un taana ñaa ka'vi ndeenaa.		
Tu'un kastu'un, kuu koo kanian taa kuu ni'in inina ñaa kastu'an.		
Sandatina ñaa kuni jo'o tataa natavan a naa natavan.		
Uni kuitiva kuu xoo ñaa kastu'un.		

Ka'vi ñayo'o taa chindee Guadalupe naa taaña in tu'un ka'an ñaa naa ndee kivi.

Guadalupe ii ve'eña *San Isidro* taa xiniñu'unña ñaa ñayivi ndee *Santa Cruz* kunina ñaa naa kunuu ichi ya'a yito xika, taa kuu kuu ya'ana.

Ndayo taa tu'un kastu'un.

Ndee ndiyika tu'un kastu'un kachian.

Ndayo nuu tanda'ana tu'un kastu'un.

Ndaja taa ndaa kivi chinuu nuua.

Taa tu'un tu'un ka'an ñaa naa ndee kivi.

Tutiya nuu kutia'aya ka'vya taa taqya

Handwriting practice area with multiple horizontal lines on a yellow background.

Kunde'e tiki tu'un kastu'un.

Nakani va'a ini sa'a tu'un

1. Ka'vi tu'un taa kunde'e va'a ñaa naa ka'yi tuun.

Yito ndinaa

Nakani tata **sa'nuin** ñaa taa **sana'an**, too **yito naa** sakuuro **ñayivi ka'nu** jiko naa sandee ñuu, **mii ñu'un nuu** ndee **mio viti**.

Taa yiko nduju ñaa na'an in kuu.

a	i	o

an	in	un

Ndiuni'in tu'un.

Ndagua joo in kuu naa nani'un nuu tu'un naa taana.

A xinun ñaa...

Nduju: **an, en, in, on, un**; nakuninaa tatu'un *vocales nasalizadas*. Nduju yo'o kajan ñaa tachi kana chií jitiyo taa ka'anyo tu'un, *nasalización* yo'o taanaa xi'in in **n** nuu *vocal*.

Ñaa yo'o **a, e, i, o, u**, *vocales simples* naniaa.

2. Nakaxi in tu'un ñaa ii va'a ñaa ii xoo kua'a jaa naa xinu tu'un ñaa ka'an ndaa kajana.

Sajiki nakuali xi'in tina ndikui jatan.	xi'in
	xi'n
Xinu ilo nuu yuku taitan.	taitaan
	taitan
Ndachi tikiva nuu ita na'an.	na'aan
	na'an
Jiko ñaña'an jita nuya'vi.	ñaña'an
	ñaña'a
Livi ndaa ita kuan.	Kuan
	kuaan
Chichi ñaña'an nakaku ja'ya ñi'in.	ñaña'an
	ñaña'a
Saxi tiin nuni.	Tiin
	tii

Chita'an taa ka'an ñaa nakani iniun sa'a ndi ivi tu'un.

Tutiya nuu kutia'aya ka'viya taa taaya

SALUD
SECRETARÍA DE SALUD

SEGURO POPULAR
Ñayivi naa nataka ñaa kundaana
ña koo ve'ae ndikui ñuu

Tu'un ka'an ñaa naa ndee kivio

Junda ndaa ama va'an: 1/SEP/2021 - 31/AGO/2022

Reafiliación: SEP/2019

Ve'e nuu kaja tatana Pilar Villavicencio

Ñaa ka'an ndaa numero kuan: 3110388497

Ndaa ama naa kuva'an: 1/9/2021

Nuu naki'in-na mio: PROSALUD

Ñuu Nu Ndiva:

Ñaa ka'an sa'a taa ii jini		Numero ka'an ndiaja su'un kiya'vina	
Kivi: KUR: Ndaa ii ve'ena:	Valdes Fernández Fo'g Héctor VAFH5408221HDFLRC07	Numero: Á cha'vun á kuu cha'vun	7 Cha'vun
Yiko nuu ndaa kivi naa ta'an naa jaani keva'a.			
Ñaa ka'an ndaa numero kumi ñayivi	Kivi	Á kuuna taa á ña'an	Ndaa ama naa kakuna
3110388497-1	Valdes Fernández Fo'g Héctor		21/08/1954
3110388497-2	Alonso de Vega María Teresa		11/09/1958

- Tu'un ka'an ñaa naa ndee kivi yo'o,va'an ñaa chindean mio ñaa sa'ana nui tata ii nuu yiko ka'nu nuu nandojo ndikui kivi chuun ñaa sa'a ve'e nuu kaja tatana taa chindean mio too in kivi naa ki'o in kue'e ya'vi ñaa ii nuu tuti yo'o.
- Ñaa ndaa ya'vi ñaa kastu'undi sa'a CECASOEH (Cédula de Características Socioeconómicas del Hogar) kuan ñaa uni kuia taa ndi'an..., taa naa ndi'i, ñaa ndee tiki kivio, tiki kajana inka CECA-SOEH (Cédula de Car
- Ndinii kuia ñaa ndaa conómicas del Hoga taa naa ve'e cha'vi, sa'ana nuu-na, ndat
- Ndaa kuu miiva ñaa chindeana mio

Ñaa ndaa ndikui ñayivi,

Na

Ka'an ñaa nakani iniun

Ndaa tu'un kuan.

Ndaja saa jiin ka'an in in tu'un.

Ndaa chuun va'a in in tu'un nui.

Chaa ñaa jakua'aya 3

Ñaa kutia'e:

- Kunde'e va'ana ñaa naa nana jaa naa nakunina ñaa ndee ka'an tuti ñaa ká'an **diaja kuva'ana ve'e nuu tatana** ñaa ityí nuu ku'unna jata ve'e.
- Ka'vina taa nakunina mii tu'un ñaa kastu'un, nuu tuti ñaa ká'an **diaja kuva'ana ve'e nuu tatana** nuu sa'anna jata ve'e.
- Ka'vi ndeena tu'un ñaa ka'an ndee kajana, ka'an vatana taa ka'an kunda'ya inina.
- Taana, kunde'e tikina taa jandiva'ana in tuti ñaa tanda'ana nuu naa ii yati, ndiaja ko'ona tata.
- Kunina ndee kumi in tuti ñaa ka'an ndiaja kajana in ña'an taa **tuti tanda'ana nuu naa ii yati.**
- Nakunina ndaa chuun va'a tuti ñaa ka'an ndiaja kajana in ña'an taa tuti tanda'ana nuu naa ii yati.
- Nakunina ndaja xiniñu'un nduju yo'o: **a'a, e'e, i'i, o'o, u'u** nuu taana tu'un.

Kunde'e va'a ñaa naa nana taa ka'vi ñaa ka'an ñayivi.

Taa kuva'ae ve'e nuu
ku'un-na jata ve'e
ndiyikayo kuva'ae in yavi.

Ndiaja kia'a
kukuan.

Kunde'e, yo'o ii kia'a yavi.

Ajan, yo'o nakania
in in ña'an kajae.

Ka'an ñaa nakani iniun.

Ndiaja nani tuti ñaa ka'vi tataa.

Ndaa chuun va'a tuti yo'o.

A saa java tain naa xiniñu'un tuti yo'o.

Ndaa ama.

Nanduku tuti nuu
ka'an ndiaja kúva'ana
ve'e nuu tatana, ñaa
ityí.

Ndiaja kuva'ana nuu tatana ñaa ichi

Ñayo'o kajaun

Taa kuva'a ve'e nuu tataún ñaa ichi, xiniú'un
ña'an yo'a, taa kajaún ñaa kachi tuti yo'a. Xiniú'un ka'aun xi'in taa tia'a
naa chindeera kunde'era a va'a kua'an kuva'a ve'e.

Xiniú'un kuva'aun ve'e nuu tataún xiká nuu ii yuta a mini xi'in inkaa
nuu ya'a tikul. Kunde'un in nuu xiko tachi, jaá naá koo ichian. Kunde'un
naá koo ve'e nuu tataún nuu kuu kani ñandii. Ve'e nuu tatana, ñaa ichi
kuu xiniú'un tikui.

A. Nu ii yiko kivi ña'an ndachuu

Ndiaja kukuan	Ña'an xiniú'un	Ndiaja kukuan	Ña'an xiniú'un
2	Viti kaa	1	Yito xika yuu kualí
5	Kaa nani kuin (varillas)	1	Yito xika ñuti
	Viti yito (1.80 metro ñaa ndika taa 2 ñaa kani)	1	Yito xika yuu ñaa kuku sa'a ve'e
25	Viti yito (1.80 metro ñaa kani taa 10 sentimetro ñaa ndika)	2	Kilo kaa kuin nani chi katona
	Nduyi kaa	4	Ji'in yito 2.5 metro ñaa nanira
100	ndo'a kualí ñuti	1	Tubo PVC ñaa 4 pulgada taa 2.5 metro ñaa kania.
200	Kaa suna taa saji toye'e, ñaa kuku toye'e	1	Chikon donda'a PVC ñaa 4 pulgada
3	Leka kaka	4	Leka kaka
10	Leka cemento	1	Kaa ñaa kukunda jito ye'e

Ka'vi kivi ii tixi kivi, ñaa naa taana xi'in *mayúscula* taa
xi'in taku tuun taa taa ñaa ka'un ñaa kuni kachi in in-an.

Ndaa ñaa kastu'un kuu kukumi xoo ñaa kumi nduju **Ch.**

Sa'a ñaa naa nana ñaa kumi xoo **E**, ndaa ka'un ñaa nakani tuti.

Ka'vi ndikui tu'un.

Taa xi'in in (✓) too kuan ñaa ndaa a ñaa kuu ndaa.

	Ñaa ndaa	Ñaa kuu ndaa.
Ñaa ka'an ndiaja kuva'ana nuu tatana, kumian ña'an ñaa kuva'a ve'e nuu sa'an-na jata ve'e.		
Xoo kumi ve'e nuu sa'an-na jata ve'e kuan 10.		
Ve'e nuu sa'an-na jata ve'e ñaa ichi kuu xiniñu'uan tikui.		
Tataa kuu <i>técnico</i> kuu taa ndiyika kuva'a ve'e nuu sa'an-na jata ve'e.		
Ve'e nuu sa'an-na jata ve'e ndiyikana kuva'ana-an yati yuta.		

Naxuni'in ñaa ndaka tu'un-na xi'in tu'un miun.

Ndee ka'an-na xi'in-na kajana taa kuva'ana ve'e nuu ku'un-na jata ve'e.

Ndagua kuu xoo ve'e nuu sa'an-na jata ve'e.

Taa ndi uni chichi nuu, tu'un ñaa ka'an ndiaja kajana
kuva'ana ve'e nuu sa'an-na jata ve'e.

Ndaa chuun va'a *base* ve'e nuu sa'an-na jata ve'e.

Ndee kachina ñaa kajana jaa naa koo na'an chaaga ve'e nuu
sa'an-na jata ve'e.

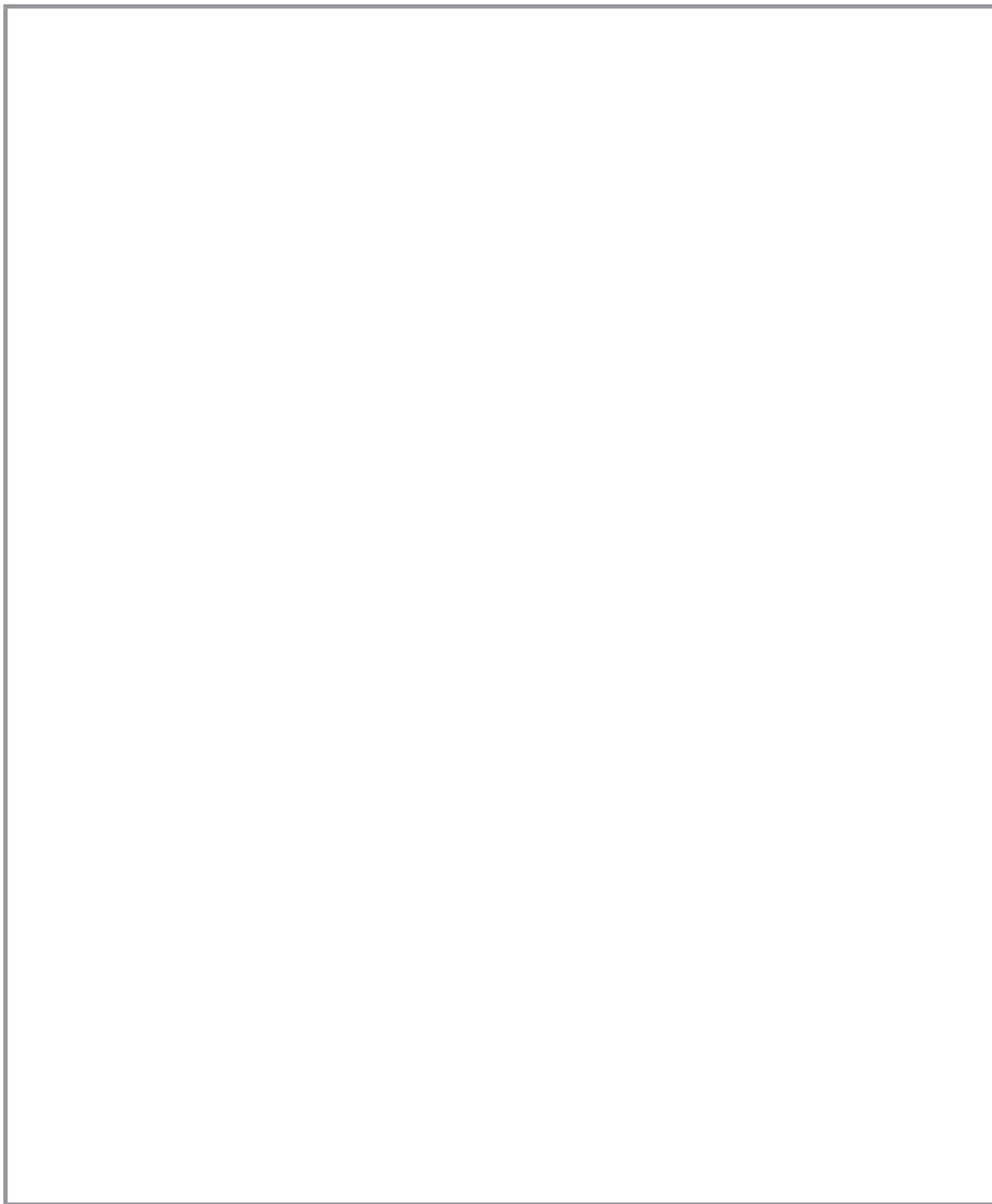
**Taa ñaa xiniun sa'a ñaa ka'an ndiaja kajana
ña'an.**

Ndiaja kaan.

Ndaa tu'un kastu'un kumian.

Ndiaja naa nata'nda ñaa kastu'un nuu tuti ñaa ka'an ndiaja
kajana ña'an.

Yo'o janana in tuti ñaa ka'an ndiaja kuva'ana nuu tatana,
ñaa xiniun.

Ka'vi va'a tu'un.

Naku'un iniu ñaa...

In ñaa ka'an ndiaja kuva'ana nuu tatana ña'an kuu in tuti ñaa ka'an a nakani ñaa xiniñu'unyo kajae jaa ni'iyo java ña'an.

Nuu tuti ñaa ka'an ndiaja kuva'ana nuu tatana, ka'an va'ana taa jana'an-na miiyo kajae chuun, kavae *maquinaria*, ndiaja kajae taa kakundiviyo sa'a ña'an a kuva'ae in ve'e.

Java tuti ñaa ka'an ndiaja kuva'ana nuu tatana, kumian ñaa kastu'un yo'o:

- Kivi tuti ñaa ka'an ndiaja kajae ña'an.
- Ndaa kuan xiniñu'unyo.
- Yiko nuu nandaa kivi ña'an.
- Ñaa ka'an ndiaja kajae.
- Ka'an-na ndee kajae.

Ii ñaa ka'an ndiaja kuva'ana nuu tatana, ñaa kastu'an chaaga ña'an tatu'un: *Membrete* xi'in *Logotipos*, ñaa taa kastu'un java *institución* a in nuu kaja chuun-na; java tain kuu kukumian tu'un ñaa ka'an kunda miiyo.

Ii kua'a nuu tuti ñaa ka'an ndiaja kajae ña'an: taa kakundiviyo sa'a in ñaa xiniñu'unyo, ñaa kuva'ae in ña'an jakutio nuu in tuti, kuva'ae in ve'e a kuniyo ndiaja kajachuun in ndachuun kaa.

Chinuu nuu tuti ñaa ka'an ndiaja kuva'ana nuu tatana, in ñaa ka'vi, ñaa kumi kivi ii va'a xoo tuti yo'o.

1. Kivi.

3. Yiko nuu nandaa kivi ña'an.

5. Ñaa ka'an ndiaja kajanaa.

2. Ñaa ka'an ndee kajana.

4. Xoo ve'e nuu sa'anna jata ve'e.

6. Naa koo na'an chaa ve'e nuu sa'anna jata ve'e.

Ndiaja kuva'ana nuu tatana ñaa ichi

Ñayo'o kajaun

Taa kuva'a ve'e nuu tataan ñaa ichi, xinihu'un ña'an yo'o, taa kajaun ñaa kachi tuti yo'o. Xinihu'un ka'an xi'in taa tia'aa chindeera kunde'era a va'a kuva'an kuva'a ve'e.

Xinihu'un kuva'an ve'e nuu tataan xika nuu ii yuta a mini xi'in inkaa nuu ya'a tikui. Kunde'un in nuu xiko tachi, ja'a naa koo ichian. Kunde'un naa koo ve'e nuu tataan nuu kuu kani ñandii. Ve'e nuu tatana, ñaa ichi kuu xinihu'un tikui.

A. Nuu ii yiko kivi ña'an ndachuu

Ndiaja kukuan	Ña'an xinihu'un	Ndiaja kukuan	Ña'an xinihu'un
2	Viti kaa	1	Yito xika yuu kuuli
5	Kaa nani kuin (varillas)	1	Yito xika ñuti
	Viti yito (1.80 metro ñaa ndika taa 2 ñaa kani)	1	Yito xika yuu ñaa kuku sa'a ve'e
25	Viti yito (1.80 metro ñaa kani taa 10 sentimetro ñaa ndika)	2	Kilo kaa kuin nani chi katona
100	Nduyi kaa	4	Ji'in yito 2.5 metro ñaa nanira
200	nda'o kuuli ñuti	1	Tubo PVC ñaa 4 pulgada taa 2.5 metro ñaa kania.
3	Kaa suna taa saji toye'e, ñaa kuku toye'e	1	Chikon danda'a PVC ñaa 4 pulgada
10	Leka cemento	4	Leka kaka
		1	Kaa ñaa kukunda jito ye'e

B. Ta'nda ñaa xinihu'un kukumi ve'e nuu tatana

Taa kumaniga kisa'a kuva'a ve'e nuu tatana, xinihu'un yo kunio ndiaja xoo kukumian. Kuva'a jiin taa in taa in xoo, kunde'o ndagua jina kajae.

Uyi: kuan yavi kuva'a tixi ñu'un taa xinihu'un kuu kunaa 1.80 a junda 2.50 metro.

Cámara: Kuan nama ndaji yavi taa kuva'an xi'in nda'o kuuli kuva'a xi'in ñuti taa *Cemento*. Xinihu'un in base yuu tuun, jaa naa kuu nakava nama.

Base: Kuan ñaa ndaji kava ndaa jata nama ve'e nuu tatana, va'an tia nuu ñu'un, taa naa kuki'vi tikui javi ini yavi a *cámara* ve'e nuu tatana.

Nuu ñu'un: kuan nuu ñu'un sainna ve'e nuu tatana, kuva'ana xi'in viti yito, chinuuna nuu base taa va'an kuulin ñayivi naa sa'an tata.

Nuus akaona: Kuan nuu sakoo ñayivi ve'e nuu tatana, kuu kuva'an xi'in yito.

Cuarta: kuan ve'e lo'o *cuarta* ñaa kuva'a nuu sainna ve'e nuu tatana.

E. Ñaa ka'an ndiaja kajana kuva'ana ve'e nuu tatana

1. Kuva'a yavi ve'e nuu tatana. Naa kuna yavi ndiyikaa kukuan 1.80 metro a junda 2.50 metro.

2. Kuva'a sa'a ve'e xi'in kaa nani kuin, yuu taa *cemento* xi'in ñuti. Taa naa ndi'i naa kuva'a sa'an, kisa'a kuva'a kumi nama xi'in nda'o kuuli ñuti. Nuu ñu'un, kuu chikaana *cemento*. Nama in kundaa jaa naa chinuuna base.

3. Chinuu *tubo* PVC in tito nama, chikatona nama xi'in kaa kato xi'in nduyi kaa. Taa xinihu'un, chikaa chikondo nda'a PVC jaa naa saa *tubo* junda nuu ñu'un.

4. Kuva'a base ñaa ndaji yu'u ve'e nuu tatana. Base ñaa naa kuva'a xi'in *cemento* a xi'in ta'vi viti yito, xinihu'un kava ndaa nama taa kukumian ñaa jiikaan 30 centimetro. Base va'an ñaa naa kuu ki'vi tikui a xe'e *cámara*.

5. Kuva'a nuu sain-na ve'e nuu tatana, kunihu'un ta'vi viti yito kuva'a ñaa jakata'an yuu kuuli xi'in *cemento*, *cemento*, tikui taa ñuti. Nuu sainna, xinihu'un kava ndaa base, joo janakoo yavi nuu kuva'a nuu sakoona

6. Kuva'a ve'e lo'o nuu tatana, xinihu'un kumi yito ji'in nduxiro 30 a 40 centimetro taa in taa in tito nuu ñu'un ve'e nuu tatana, jaa naa kuu nakavan.

7. Chinuu ndi'ni nama ve'e, kunihu'un viti yito taa chikato xi'in nduyikaa ndi'ni kani ji'in. Xinihu'un ñaa in nama, kuva'a in uyi a in ye'e lo'o ninu, jaa naa ndi'vi tachi.

8. Chinuu jini ve'e, kunihu'un viti wa'nda kaa taa chikato xi'in yo'o kaa kani kuin taa nduyi kaa. Jini ve'e, xinihu'un in uyi jaa naa yo'a in *tubo* PVC, ñaa ndaa junda nuu ñu'un. Jini ve'e xinihu'un koo jian jaguan taa naa kuun javi, naa kuu kundoo tikui.

9. Kuva'a nuu kukoona ini ve'e lo'o xi'in viti yito taa viti kuin nani'in yito. Kuu kuin ian saa naa kuva'a xi'in *cemento*. Nuu sakoona xinihu'un koo jiikaan kisa'a ñayivi, a naa sava'a a nakuuli.

10. Nuu ndi'i, chinuu toye'e, kunihu'un in viti yito taa kaa suna taa saji toye'e. Chil ini chikaa *pasador* jaa naa kuu kajun ye'e.

G. Jia'a kajaun jaa naa koo na'an chaaga ve'e nuu tatana

- Kunde'e naa kuu ndi'vi tikui *cámara* ve'e nuu tatana, vachi kini kusa'an.
- Kuu chikaa *cloro*, nini *pino* a *aceite* nakai ve'e nuu tatana.
- Nakia'a (nati'vi) nuu ñu'un taitan.
- Chijaa Kundaji ye'e.
- Chika taitan, chaa kaka ñaa 15 centimetros, ixi xian taa kivi.
- Naa kuu kuni kusa'an taa chindean ñaa ta'i xe'e, kuu chikaun yavi ve'e nuu tatana yaa jito a xe'e kuuli yito.

Jakita'an kivi ñaa kuu xoo ñaa ka'an ndiaja kuva'ana nuu tatana xi'in ñaa kastu'un kumian. Taa ii nuu ñaa ii nìnu yo'o.

Kivi

Kuan ndikui ñaa kajana jaa kuva'ana ve'e nuu ku'un-na jata ve'e taa ndiaja kajachuun-na xi'in ña'an.

Yiko nuu nandaa kivi ña'an

Kumian kivi taa ndiaja kia'a kukuu ña'an kuniñu'un-na kuva'ana ve'e nuu ku'un-na jata ve'e.

Ñaa ka'an ndee kajana

Kumian kivi tuti nuu ka'an ndiaja kuva'ana ve'e nuu ku'un-na jata ve'e.

Ñaa ka'an ndiaja kajana

Kastu'an ñaa ndaya'vi, ñaa jina kajana jaa kisa'ana kuva'ana ve'e nuu ku'un-na jata ve'e.

Ñaa ka'vi ndee

1. Ka'vi ndee tu'un yo'o taa ii xikana nuu.

Kuvata ini:

- a) Miiña kuu ñaa va'a chaa ñayivi kuu.
- ch) Ndikui ñaa xiniñu'un ñaa kukuu viko ni'an naa kisaan.

Kuu nda'aya ini:

- e) Jia xini jo'oan taa nasa natu'unyo.
- g) Chii naa kutoe chindee yo'o nikuu.

Ndaa ni'in iniun ñaa ka'an tu'un nuu inciso a xi'in inciso **g**.

Too naa in ka'viun ndi'i tu'un ii nìnu, á ii kuuva ñaa ni'in inina.

Ndiva'a ndaya'vi ñaa sa'a va'ae inka nuu tachi taa ka'viyo tu'un.

Ka'vi va'a.

A xinun ñaa...

Taa ka'vi ndeun, kuu sa'aun estilo miun nuu ka'viun. Sa'a ñaa yo'o: ñaa kuu nuu, ni'in iniyo ndee ka'an tu'un, jaa naa ni'in iniyo ñaa kuni tataa naa tava tu'un a tataa naa taa tu'un. Ñaa kuu ivi, jakua'a ka'viun jaa naa kutia'aun ka'vi nde-un, *modulación*, va'a tachi taa xi'in *sentimiento*, nuu tu'un ñaa kuniun kuni jo'o ñayivi.

Ñaa yo'o chindee ñaa ni'in ini va'ana tu'un jaa naa ka'vina chaaga tu'un taa jaa kutoona ka'vina.

2. Ka'vi ndee tu'un taa koto va'aun ndiaja ka'vi va'aun tu'un.

Ka'andi xu'un ñaa jina ka'vi tajiun tu'un taa, ka'an sa'a ñaa ni'in iniun.

Ñaa ka'an ni'nina ndiaja kajaee taa xixiyo

Tata sa'nui taa sana'an, nasa sa'axi kua'a tu'un va'a ndiaja koo va'andi.

Tata sa'nui nasa nani Tiburcio. Java tain nasa sakuxi taa nasa sa'axi tu'un va'a nui. Saa yata ndiva'avaxi taa kuu xini jo'oxi ñaa nasa ka'an-e. Taa nasa ka'an ndee

xi'inxi, nasa xini jo'o va'avaxi. Nasa sakuuxi chií sa'a va'a tu'un va'a, lo'o vi'iva yi'i jaà.

—Koto kusun jita i'ni —ikooxi naa ka'anxi xi'in.

—Taa saa kusuuña, jandikoan too i'nian. Jaa kuan koo na'an nu'un, kuu nakava kaman. Kuu kusun ña'an i'ni.

Nakani va'a inii sa'a ñaa ka'vii

Ka'an sa'a ñaa nakani iniun.

- Ndaa ñaa kuni tataa natava tu'un kuu naa kastu'un.
- A kuu naa kastu'un ñaa ndaya'vi nakani tu'un.

Ka'vi tu'un 20, “I'na xi'in tataa jini ta'ya” nuu Tuti ka'viya jaa kutia'a chaagaya, taa kakundivi ka'vi ndeeuña.

Chindee miun xi'in ñaa ka'an yo'o, jaa naá kutia'aun ka'viun:

- Ka'vi taji tu'un taa nakuni ndaa kuu ñaa na'an nakani ini kiti naà nana nuu tuti.
- Ka'an va'a tu'un taa naá jakua'a-un ka'vi ndeeun.
- Ñaa naá ka'vi ta'ya chaagaun, kutaji toun taa xiniun ñaa ii in *coma*, in *punto*, *puntos suspensivos* xi'in *guiones*.
- Ka'an va'a tu'un taa ii ñaa ndakatu'un, ñaa yi'vina, ñaa kuvatana a ndikue'ena xi'in ñaa ka'an-na in kuitiva.
- Kuna'an va'a ndiaja nani tu'un, ñaa ka'an ndaja ii tu'un taa ndayo kuu taa natava tu'un xi'in taa naa taa Tu'un Savi. Ndaya'vi ndiva'a jina kastu'un tu'un yo'o jaa kisa'aun ka'viun.

Kunde'e va'a taa ka'vi ñaa natu'un ivina.

Taae tuti ku'un nuu ki'viun jaa
naa kuniña ndee kajaña...

Taa ndiva'a kuu
ka'aun xi'inña.

U'un. Va'a chaaga taaeña,
jaa kuan xiniun ñaa naa
kundoo ta'ya ñaa kajaun.

A... ndisa, kuu
naa nakani inii.

Ku'uin kotoninii tata sa'nuu. Kisa
saini, kuva'a ña'an naa kuxiyo.

Ndiuni'in tu'un ndakatu'un-na.

Ndaa tuti naa taa ña'ña'an.

Ndaa chuun va'a tuti yo'o.

Ka'vi tuti tanda'ana nuu naa ii yati.

Ku'uin kotoninii tata sa'nuu.

Kisae saini, kuva'a ña'an naa kuxiyo.

Ndiuni'i tu'un ndakatu'un-na.

Ndayo nuu naa tanda'anaa.

Ndayo naa taan.

Ndee kachi tuti tanda'ana nuu naa ii yati.

Ndiaja xoo nakuniun ñaa naa nata'nda tuti ñaa tanda'ana
nuu naa ii yati, ñaa naa jandi'iun naa ka'viun.

**Taa ñaa kastu'un ñaa kukuu kumani taà taaun in tuti
ñaa tanda'ana nuu naa ii yati.**

ñaa ka'an
ndaa kivi
kuan viti

ndiaja kuia
kumina

Ndaa chuun
kumina

ñaa ka'an
chaa koona

firma

kivi naa
naki'ian

tu'un ka'an
ni'ni

ñaa ndaina

kivi naa
nataan

ñaa kastu'un

Ka'an sa'a ñaa nakani iniun sa'a ñaa nandiuni'iun.

Kavi va'a tu'un.

Naku'un iniun ñaa...

Tuti tanda'ana nuu naa ii yati, kuan in tu'un naa taana nuu kastu'un-na sa'a in ña'an a ñaa naa kajana in ña'an.

Ka'vi tuti ñaa naa tanda'ana nuu ñaa ii yati, kuu taanaa nuu in ña'ñu tuti, in nda'a tuti, nuu *pizarrón*.

Nuu ka'vi tuti ñaa tanda'ana nuu naa ii yati, kuu kuu kumani tu'un ii yo'o:

- Kivi ñayivi naa nata-an.
- Kivi ñayivi nuu janakoona tuti ñaa ku'un nuu ñayivi ii yati.
- Ñaa kastu'un a tu'un ñaa taana.
- Kivi naa janakoona tuti ñaa ku'un nuu ñayivi ii yati.

Java tain, jaani xiniñu'unyo taa ndaa too naa janakoe tuti ñaa tanda'ana nuu naa ii yati.

Ka'vi tuti ñaa naa tanda'ana nuu ñaa ii yati xiniñu'unyoan taa ii ñayivi kuni kastu'un in ña'an xi'in inkana taa kuu kuu kuninana; taa kuu kuniyo nandojoyo sa'a in chuun; a taa kuniyo ñaa kua'a ñayivi kutuni ini sa'a in ña'an.

Ka'vi ndaa kuu ñaa naa saxoo taa taa ñaa nakani iniun ñaa kukumi tuti tanda'ana nuu naa ii yati.

Xiniñu'un kee kamaun vachi ku'un Santa Cruz taa xiniun ñaa
xiniñu'un-na ñaa ve'eun kana xoo xi'in ko'o chi'ma ku'uan ve'e naa
ii yati ve'eun. Janakoun in tuti ñaa ku'un nuu ñayivi ii yati, nuu in
nave'eun naa kuu chindee yo'o kuni'in-na ña'an naa xika naa ii yati
ve'eun.

Taa ñaa kunun kastu'un kundaa nuu tuti tanda'ana nuun aa ii yati.

Ndaa kuu kivi ñaa ii yati ve'eun.

Ka'an ndiva'a kukuu ku'un ndakaun ñaa naa xikaña nuu.

Ndee xiniñu'un ka'aun xi'inña nuu tuti tanda'ana nuu naa ii yati.

Nakani va'a ini sa'a tu'un

1. Nanduku taa chikaji nuu sopa nduju tu'un: ndika'a, ve'e, xi'i, ko'o, ku'u, kui'i.

r	v	s	l	v	k	o'o
nd	i	k	a'a	e'e	u	i
aa	nd	u'u	ñ	n	i'i	x
t	k	nd	a	m	i	t

Nataa tu'un.

a'a	e'e	i'i	o'o	u'u

Ndiuni'in tu'un.

Ndaja in kuu tu'un ñaa naa nataun ñaa ii nuu *sopa* nduju.

2. Ka'vi taa taa inii tu'un xi'in vocales ñaa naa jakua'aun.

Naa sakuuri in kiti jiin ndiv____, kini chaa kay____ri taa nuu xikanuuri yaa ji____ n____n.

“Kiti koo kivi”, naa saa chij____ri in nuu jiko gu____a, chii nii in-na kuu naa kuú saa.

Taa taá naa xinirari naa yi'vi gu____chara chii naa karakunura ndivi yaa junda naa saara v____ra, taa naa nakanira nuu chaa ñayivi sa'a ñaa naa xinira.

**Kunde'e tiki taa jandiva'a nuu tu'un ñaa naa taaun
vocales rearticuladas.**

Taa tu'un tixi ñaa naa nana.

Kunde'e tiki taa jandiva'a ndiaja taana *vocales rearticuladas* nuu tu'un.

A xinun ñaa...

Vocales rearticuladas, taanaa *vocal*, nuan kua'an in *saltillo* taa saa mii tiki *vocal*.

Taa ka'aen tu'un ñaa nakani iniyo, *vocal rearticulada* kanan taa ta'nda in too ñaa ya'a tachi jikoe jaa ya'a tikian.

3. Taa ivi tu'un sa'a taa in taa in *vocal*.

a'a	e'e	i'i	o'o	u'u

Chikaji taa taa tu'un ka'an ñaa kajana taa naa ndi'vi tu'un naa taan.

Chita'an taa ka'an ñaa nakani iniun sa'a ndi ivi tu'un.

Ndiaja kuva'ana nuu tatana ñaa ichi

Ñayo'o kajaun

Taa kuva'a ve'e nuu tataún ñaa ichi, xiniu'un ña'an yo'o, taa kajaún ñaa kachi tuti yo'o. Xiniu'un ka'aun xi'in taa tia'a naa chindeera kunde'era a va'a kua'an kuva'a ve'e.

Xiniu'un kuva'aun ve'e nuu tataún xiká nuu ii yuta a mini xi'in inkaa nuu ya'a tikui. Kunde'un in nuu xiko tachi, jaá naá koo ichian. Kunde'un naá koo ve'e nuu tataún nuu kuu kani ñandii. Ve'e nuu tatana, ñaa ichi kuu xiniu'an tikui.

A. Nuú ii yiko kivi ña'an ndachuu

Ña'an xiniu'un	Ndiaja kukuan	Ña'an xiniu'un
aa	1	Yito xika yuu kuali
nani kuin (varillas)	1	Yito xika ñuti
yito (1.80 metro ñaa	1	Yito xika yuu ñaa kuku sa'a ve'e
a taa 2 ñaa kani)	2	Kilo kaa kuin nani chi katona
yito (1.80 metro ñaa kani	4	Ji'in yito 2.5 metro ñaa naniro
10 sentimetro ñaa ndika)	1	Tubo PVC ñaa 4 pulgada taa 2.5
yi kaa		metro ñaa kania.
o' kwalii ñuti	1	Chikon donda'a PVC ñaa 4
suna taa saji toye'e, ñaa		pulgada
u toye'e	4	Leka kaka
ka cemento	1	Kaa ñaa kukunda jito ye'e

Ku'uin kotoninii tata sa'nuu.

Kisae saini, kuva'a ña'an naa kuxiyo.

Ka'an ñaa nakani iniun.

Ndaa tu'un kuan.

Ndaja saa jiin ka'an in in tu'un.

Ndaa chuun va'a in in tu'un nui.

Nakuniya ñaa naa kutia'aya

Ka'vi va'a ñaa ka'an ndiaja kajaun ña'an taa ndiuni'in ñaa ndakatu'un-na nuu in ian.

Taa in tuti ñaa ku'un nuu ñayivi ii yati, nuu ka'an ñaa naa ko'o ja'yaun tatà.

Kunde'e va'a taa taa kivi taa in taa in tuti.

Kue'e ta'i ki'in-na taa kijina xi'in ñayivi ki'vi

Ndaa ñayivi kuu miivana taa kuu ki'in-na kue'e ta'i ñaa sa'a taa kijina xi'in ñayivi ki'vi

Ndaan kuú in ñs

Kuan kue'e ta'i ñaa kuu ki'in-na taa kijina xi'in ñayivi ki'vi.

ñs kuan kue'e ta'i ñaa sa'a tatu'un kiti kualii kukuu kunde'oo

- Ichi yu'u (yaa).
- Tiyyuku iji nuu va'ana.
- *Virus papiloma ñayivi* (vph). Taa kini ndiva'ari, kuu sa'ari kue'e nani *cáncer* jiko nuu ñu'un ja'yana, nuu va'ana, nuu tatana, nuu lala tataa a jikona.
- Kuún in kue'e ta'i ñaa sa'a yá'a in *ciento*. Tatu'un kiti kualii sa'an kue'e ta'i taa kutivi na'anri. Java kiti kualii yo'o kuu sa'ari in kue'e nani *cáncer* ndaa kuu miiva xoo yiki kuñu ñayivi
- *VIH/SIDA* VIH kuu virus sa'a kue'e nani *sida*, kuan kue'e ki'inna taa kijina xi'in ñayivi ki'vi, taa ndee nii inka ñayivi yiki kuñuñá, taa ki'inna ñu ñaa nakukini, xi'in ñaa jaya'a nana nuu ja'ya taa kakuna a taa chichian. Tatu'un kiti kualii yo'o jandi'iri xi'in ñaa chindee yiki kuñu, ñasaa kama chaaga kuu ki'in kue'e ta'i ñayivi, a inka nuu *cáncer*.

Ya'an inkana

Kue'e ta'i yo'o ya'an nuu inka ñayivi taa kijina xi'in naa ki'vi. Kama chaaga ki'anna too kijina xi'in kua'a ñayivi a too kijina xi'in naa ki'vi taa kundaana miina.

Kue'e ta'i ii chaaga

- **Sífilis:** Kue'e ta'i ñaa sa'a "bacteria" ñaa kuu kaja kinian xi'in ndaa xoo kuu miiva yiki kuñu. Kuu kukumi tataana a naña'an. Kumio kue'e ta'i yo'o too naa kana in nd'i lo'o nuu va'ae, kuu i'vian taa nañu'un miivan. Taa kuu kutataan nuu taa kaja tata, Taa kana nd'i nda'a xi'in sa'a.
- **Gonorrea:** Kuu ki'in tataa a naña'a. Tataa kuu ka'unra taa lalara, taa naa ki'in kue'e ta'ira. Too kuu kutatara, kuu ndaa kuñu, java yiki kuñura. Naña'an kuu nana kuñu tixina taa i'vian. Java taain kuu nuu nduta kani kuan kui nuu va'ana.
- **Tricomoniasis:** Taa nandi'i naa ki'in naña'an kue'e ta'i, kisa'a kata nuu va'ana, taa kana kani kuan a kui taa kini sa'anra taa ndaa kuñu, ñaa taa kijina xi'in tataa i'vi nuu va'ana. Tataa, java tain kuan kajan xi'inra, joo kuu kuni kachian ñaa kuan ndo'ora, joo kuu jaya'ara kue'e ta'i nuu naña'an kiji xi'inra. Java tain nana kuñu nuu lalara taa ka'uan taa lalara.

Ñaa kajana jaa naa kuu ki'in kue'e ta'ina.

- Kukumi in *condón*.
- Jakaka nda'ana nuu va'na too ka'anna ñaa naa ki'in kue'e ta'ina.
- Kuu sa'a taona ña'anna (tatu'un ja'ma jaichina ñina taa chichina, koto maana, ñaa sa'ndajji yu'una, ñaa nakatana yu'una).
- Nakata va'ana nuu va'ana.
- Ku'unna nuu taa kaja tata too naa xinina ki'vi nuu va'ana.

Taa kumiun kue'e ta'i taa kuu kuka'an nuu. Kutia' kundaun muu taa kunuu muu.

haagaunsa'añayo'o, kunde'e tutu *serie Educación para la vida y el trabajo*, ñaanaataa INEA. Jaanikuukunuunña: <https://bit.ly/2IPCScC>

GOBIERNO DE MÉXICO | EDUCACIÓN

Ministerio de Educación Pública

Nuu ii yiko kivi ñayivi

1. José Ortiz Domínguez
2. Maribel Hidalgo Morales
3. José Iván Quezada López
4. Catalina García
5. María Ramírez González

Ku'uin kotoni'nii tata sa'nuu.

Kisae saini, kuva'a ña'an naa kuxiyo.

Taa yiko Ndusu Tu'un Savi miun.

Taa *vocales* ñaa kumi Ndusu Tu'un Savi.

--

Taa tu'un ñaa ka'an ñaa kajana nuu kuniñu'un *vocales nasales*.

1. _____

2. _____

Taa inii tu'un yo'o.

1. ndik_____
2. ko'_____
3. xi'_____

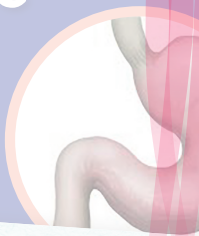
Ta'ni ñaa kuniyo kutia'ana 2

Ñayivi taku xi'in naa sava'a:

- Nakunina ñaa kastu'un xiniñu'un ii nuu tu'un.
- Taana ñaa nakani inina, ñaa kana taá jina nakani inina ndee kachi tu'un.
- Ka'vi ndeena tu'un.
- Nakunina ndaa chuun va'an taa ndaja xiniñu'un tu'un.
- Kajana ndi'i ñaa ni'in tu'un taana: nakani inina ndiaja taana, taa ndiaja jandiva'ana tu'un taa taana.
- Nakunina java ñaa ni'in tu'un taana.

Uni nda'a
ka'an sa'a
kue'e
ndaa
kuiñu
tixina

Tata yukusaa ii sand'a

Taa in taa in ñuu jiiin sande'ena kue'e ñayivi. Ndikui taa tia'a
kaja tata xi'in yuku, taa Ñuu Iko'yo, Taa ki'vi ñayivi xi'in yuku
kuiti kaja tatarana, Jaani xi'in inkaga ña'an, va'an kaja tātā kue'e
yati ñuu. Tata yuku taa ii junda sand'a an, va'an kaja tātā kue'e
xiniñu'unyo kajae taa ii kachi taa tia'a kaja tātā xi'in yuku, ta
va'a nandukuyo, mii taa tia'a va'a kaja tātā xi'in yuku.

Ñaa ii va'ae taa kue'e nuu tata yuku sand'a an
Ñaa ii va'ae kuan kuni kachian ñaa in ii va'a inio xi'in
Ñaa ii va'ae ñaa xinitunio xi'in animae, vachi mio ñayivi

kona ndusa Ñandii
Kuini

Va'a kusun taa ñu'un ja'yun kun
ñaa kukumu in ñalo'o nd
kuu ki'vian

DEA ÑAA KOO VA'A NAA ÑU'UN J

Ñuu II
31 yoo uni

TU'UN SAVI

Chaa ñaa jakua'aya 1

Ñaa kutia'e:

- Taana ñaa nakani inina, ñaa kua'an kana taa ka'vina kivi xi'in kivi kua'an ninu, ñaa ka'an sa'a tu'un, **tu'un ñaa nakani** yuku kuú tata.
- Ka'vina taa nakunina ñaa ndaya'vi ka'an sa'a **tu'un ñaa nakani** yuku kuú tata taa nakanina sa'an.
- Ka'vi ndeena tu'un ka'an ñaa kajana taa ka'an kue'ena xi'in in kuitiva.
- Taana, kunde'ena a ii va'a, taa jandiva'ana in tu'un jikona ña'an.
- Kunina ndikui ñaa kumi tu'un nakani sa'a, xi'in tu'un **ñaa kastu'un**.
- Nakunina ndaa chuun va'a tu'un ñaa nakani, xi'in **ñaa kastu'un**.
- Nakunina ndaja xiniñu'un: **a'an, e'en, i'in, o'on, u'un**, nuu taana tu'un.

Ka'vi va'a taa ndiuni'in tu'un.

Ndaa tu'un ka'aun ñaa naa nani'in-na.
Ndaja xiniñu'un tu'un yo'o.
Ndaja xiniun tu'un yo'o.

**Nanduku tu'un ñaa
nakani yuku kuú tata,
nuu tuti ka'nu nuu
nandaa tu'un.**

Tata yukusaa ii sana'a

Taa in taá in ñuu jiin sande'ena kue'e ñayivi. Ndikui taa tia'a
kaja tata xi'in yuku, taa ñuu lka'yo, Taá ki'vi ñayivi xi'in yuku
kuiti kaja tatarana, Jaani xi'in inkaga ña'an ñaa ii ñuu á ñaa ii
yati ñuu. Tata yuku ñaa ii junda sana'an, va'an kaja táta kue'e,
xiniñu'nyo kaja taá ii kachi taa tia'a kaja táta xi'in yuku, taa
va'a nandukuyo, mii taa tia'a va'a kaja táta xi'in yuku.

Ñaa ii va'ae taa kue'e nuu tata yuku sana'an

Ñaa ii va'ae kuan kuni kachian ñaa in ii va'a inio xi'in yiki
kuñuyo, ñaa xinitunio xi'in animae, vachi mio ñayivi kui in ta'ni
ñaa taku, xi'in ñaa ii ñuyivi.

Kue'e kuan kuni kachian tatu'un ñaa naa ta'nda ñaa kuu
kia'a, ñaa vixi-i'ni, kana nuu ñaa ndioja nita'an ñayivi xi'in
chaaga ñayivi, xi'in ñaa taku taa xi'in anima.

Tachi kini*

Jia'a ndo'ona:

Ki'vi jini ñayivi tatu'un kinia in xoo jinina á yiki kuñuna, kao
ndeena taa jakuni vixian-na; ñaa tatana chikiñu kuan, kuun

* <http://www.medicinatradicionalmexicana.unam.mx> * Diccionario Enciclopédico de la
Medicina Tradicional Mexicana*, en Biblioteca Digital de la Medicina tradicional Mexicana,
consulta 02 de mayo de 2015, a las 6:00 p. m.

**Ka'vi nuu tu'un, kivi xi'in kivi kua'an ninu, taa taa ñaa
ndakatu'un tu'un.**

Ndaa tu'un kastu'un ka'un ñaa kuu nani'un taá ka'viun tu'un
yo'o nuu nandaa tu'un.

Ka'vi va'a tu'un ñaa nakani.

**Taa tu'un ñaa kastu'un ndaya'vi chaa ii nuu
tu'un ñaa nakani.**

Tutiya nuu kutia'aya ka'viya taa taaya

Ndiuni'in tu'un.

Ndiaja kajana kaja tatana in ñayivi ki'vi kaja
tachi kini.

Ndee kuu ñaa tivi tachinaa.

Taa kivi uni yuku xiniñu'un taa tivi tachina.

**Natu'un xi'in naa xika jakua'a xu'un,
ndee ka'an tu'un ñaa nakani.**

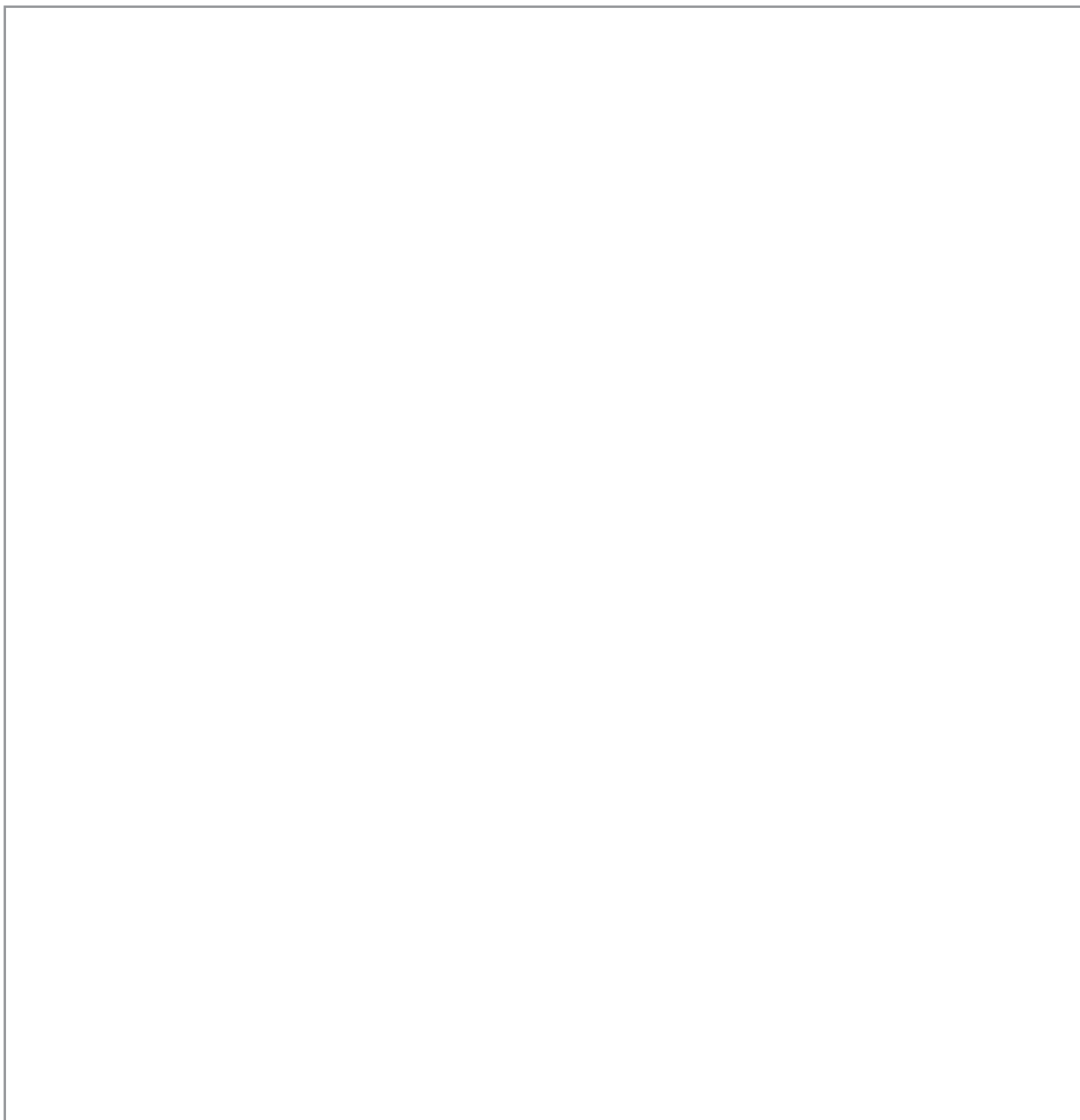
Taa ñaa xiniun sa'a tu'un ñaa nakani.

A saa ka'viun in tu'un tatu'un ñayo'o.

Ndaa sa'a naa ka'an tu'un.

Ndiaja naa sandaa ñaa kastu'un nuu tu'un.

Janana yo'o in tu'un ñaa nakani ñaa xiniun.

Ka'vi va'a tu'un.

Naku'un iniun ñaa...

Tu'un ñaa nakani kuu in tu'un ñaa kumi tu'un kastu'un sa'a in ña'an, joo ka'an ndinu'un ñaa xiniñu'un. Xoan ñaa ndaya'vi chaaga kuu ñayo'o:

Tu'un kua'an ma'in: kuu yati nuu kisa'a ñaa kastu'un ii nuu tu'un.

Xoo ii ma'in: kuu nuu nakani sa'a ña'an, nuu nandaa kuiti ñaa xiniñu'un taa yiko ian.

Nuu ndi'i: kumian ñaa ndaya'vi cha'a kumi tu'un.

Yiko kivi tuti ka'vina, nuu kuu ndakatu'un chaagaun sa'a in tu'un: Kuan ndikui tuti a ñaa nanani'ina internet, ñaa kuu ka'vi ñayivi too kunina kuni chaagana sa'a ñaa naa taana yo'o.

Kunde'e va'a tu'un ñaa nakani ndaan kuu xoo kumian taa chikaji ini in tikata kivan.

Tu'un ñaa nakani kumi:

Ñaa ka'an ndaa kivi kuan viti	Nuu kisa'a	Kivi naa nataan
Chuun kumina	Tu'un kua'an ma'in	Nuu kisa'a
Nuu ndi'i	Ñaa ka'an ndaa kivi kuan viti	Yiko kivi tuti ka'vina, nuu kuu ndakatu'un chaagaun sa'a in tu'un

Ka'vi xoo tu'un ñaa nakani, taa chiyiko va'an taa ii ku'uan.

Tu'un kua'an ma'in	Yiko kivi tuti ka'vina, nuu kuu ndakatu'un chaagaun sa'a in tu'un
Nuu kisa'a	Nuu ndi'i nuu ii ñaa ndaya'vi chaa kumi tu'un

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____

Ñaa ka'vi ndee

1. Ka'vi ndee tu'un ñaa kajana taa ii xikanaa nuu.

Ñaa in kuitiva:

- A va'a, kuvatae ñaa naa xinii nuu.
- Ndaa livigua kaa yo'o.

Ndikue'e:

- Nakani nuui ndiaja naa saxoo.
- Xojo inii ñaa kajaun jaa.

Natava inkaga tu'un kajana, taa ka'un ndi ivi *forma* ka'an-na.

Ka'vi ndee tu'un nandukuna yo'o.

Yuku ñaa kui lo'o kuan,
Nuu ya'vi ñaa tuun lo'o kuan,
Ve'e ñaa kua'a lo'o kuan,
Ndaan kuan.

Ñayo'o kuan: tuun

Nuu in yojo kuu kuugua yojo,
 Ii in tataa yata kuu yatagua,
 Kumira iji yu'u kuu nanigua,
 Taa nu'un ñaa saxina,
 Ndaan kuan.

Ñayo'o kuan: Ndiji

Nakani va'a inii sa'a ñaa ka'vii.

Ka'an sa'a ñaa nakani iniun.

A i'vi naa ka'vii java tu'un nandukuna.
 Ka'an va'aya ndee kunina ñaa ka'anna tu'un nandukuna.
 Ndaa ama kuu chindean yi'i ñaa tia'ae ka'vi ndee.

2. Ka'vi va'a tu'un.

A xinun ñaa...

Taa ka'vi ndeeun, ndaya'vi ndiva'a nakuniun ndiaja
 nakani ini ñayivi jaa naa ka'an va'aun tu'un, tatu'un taa
 ndikue'ena, taa ka'an-na in kuitiva, taa kunda'ya inina
 taa inkaga ña'an.

Nuu tuti ka'viya jaa kutia'a chaagaya kuu nani'iun
 tu'un ñaa kumi taa jiin taa jiin ñaa nakani inina, ka'an
 taa naa ka'viun nuu naa xika jakua'a xu'un.

3. Ñaa ka'andi xu'un jaa naa kakundiviun ñaa ka'vi ndeeun in tu'un.

Ka'vi tu'un 24, “Tu'un nakanina sa'a ndikuin xi'in ndindi” nuu Tuti ka'viya jaa kutia'a chaagaya, taa kakundivi ka'vi ndeuña.

Chindee miun xi'in ñaa ka'an yo'o, jaa naá kutia'aun ka'viun:

- Ka'vi taji tu'un taa nakuni ndaa kuu ñaa na'an nakani ini kiti naà nana nuu tuti.
- Ka'an va'a tu'un taa naá jakua'a-un ka'vi ndeeun.
- Ñaa naá ka'vi ta'ya chaagaun, kutaji toun taa xiniun ñaa ii in *coma*, in *punto*, *puntos suspensivos* xi'in *guiones*.
- Ka'an va'a tu'un taa ii ñaa ndakatu'un, ñaa yi'vina, ñaa kuvatana a ndikue'ena xi'in ñaa ka'an-na in kuitiva.
- Kuna'an va'a ndiaja nani tu'un, ñaa ka'an ndaja ii tu'un taa ndayo kuu taa natava tu'un xi'in taa naa taa Tu'un Savi. Ndaya'vi ndiva'a jina kastu'un tu'un yo'o jaa kisa'aun ka'viun.

Ka'vi tu'un taa ka'an sa'a ñaa nakani iniun sa'a ñaa ndakatu'un-an xi'in naa xika jakua'a xu'un.

Kastu'undi nuu ndikui ñayivi ñaa saa kumindi queso ñaa jia naa kuva'andi

Naa kuva'an ve'e taa kuan ñaa kuva'a ñu'un nuu ndeeyo

Ndaa too jikona: Kaa 9:00 na'an taa junda kaa 6:00 sàini.

Jiko mii isto'o naa Guadalupe Domínguez

Kakandoan yo'o: 291 765 876

Nakia'andi nuu naa kuva'a ña'an xixina xi'in nuu kuù ya'vi jikona ña'an xixina.

Xinina nuu ndeendi.

Ndaa tu'un kuan.

Ndaa ama naa taana tu'un yo'o.

Ndayo xiniñu'un tu'un kastu'un.

Ka'vi tu'un jikona ña'an.

Nuu sa'an naña'an
jata ve'e

\$3.00 peso

Nuna kivi lunes taa
junda viernes too
kaa 8:00 na'an
taa junda kaa
20:00 sakua.

Ve'e yuu tata nuu

Toó kuu tiviga nuuya... kuù
kunda'vigaya.

**Nakuni uundi nduchi
nuuya, kuu ki'indi su'un**

Too kaja chuundi kivi *lunes* taa junda
sábado kaa 7:00 na'an junda 17:00
sàini.

Va'a sa'an:

- *sopes*
- *Tikoo*
- *Jita tivì xi'in queso*

Kuù ya'vi

Kaa 18:00 saini
junda kaa 21:00
sakua.

Nuu jikona ndusa Ñandii Kuinya

Nuu ii ndusa livi ndaa
taa núu ya'vian, takia'a
kivi 4 taa 5 yoo *marzo*
kaa 10: 00 na'an junda
kaa 14:00 sàini.

Ndiuni'in ñaa ndakatu'un-na.

Ndee in kuu ii nuu ñaa tu'un jikona ña'an.

Ndaa kuu tu'un ñaa yati in kuu nuu tu'un jikona ña'an.

Chikaa in yiko tixi tu'un ñaa ii va'a.

1. Ñaa tu'un jikona ña'an kuu:

Kualian.

Na'nuan.

2. Ñaa tu'un jikona ña'an chuun yo'o va'an:

Kastu'an nuu ñuu sa'a
ña'an ii.

Chiyikoan ñaa
kastu'uan.

3. Ñaa kastu'un kuu i'vi:

Nandojoyo sa'an.

Naku'un iniyo sa'an.

4. Ñaa kastu'un:

Nii in kuu kuù kanan
xi'in taniñu.

Kuu kanaa xi'in taniñu.

5. Ñaa kastu'un chií ñu'un iniyo sa'an vachi:

Kumian tu'un chií ñu'un
ini ñayivi sa'a.

Kuan in tu'un kani.

Ka'vi va'a tu'un.

Naku'un inu ñaa...

Ñaa kastu'un va'an kastu'uan sa'a in ña'an, ka'an va'an sa'a in ña'an jaa naa xinu chaa ini ñayivi jaa naa ki'in-naa.

Tu'un jikona ña'an:

- Xiniñu'uan lo'o koan taa ta'ya koan.
- Kuu i'vi naku'un iniyo sa'an.
- Kuu tanda'anaa nuu in ti'vi ñayivi a in tu'un-na.
- Xiniñu'uan naku'un inina sa'an.

Ka'vi tu'un.

Taa Nacho kuni jiko ndiji ñaa naa chi'ixi,
xi'in *mango*, tikua iya, xi'in *melón*.

Taa in tu'un livi ka'an jaa naa jikoun ña'an yo'o.

Taa ndaa kui'i kastu'un sa'a.

Taa ndiaja ya'vi ña'an.

Kunde'e tiki ñaa kastu'un.

Taa xi'in in ✕ ndaa tu'un kastu'un kuan kumiun nuu naa nakani iniun kaja chuun.

Kunde'e va'a ñaa:

	Ajan	U'un
A kumian kivi ña'an jikona.		
A kumian ñaa va'a kumi ña'an.		
A ka'an ndiaja ya'vi ña'an.		
A kumian kivi nuu jikona ña'an.		
A ka'an ndaa too taa ndaa kivi jikona.		

Toó naa kumani java ña'an nuu ñaa kastu'un, jandiva'an.

Nakani va'a ini sa'a tu'un

1. Taa taa kunde'e va'a ndiaja taana tu'un ii yo'o.

ja'an	ñi'in	nu'un	ñu'un
tiñi'in	su'un	ma'an	ña'an
Ya'a	yu'u	ve'e	ko'o
ye'e	ndika'a	xi'i	kui'i

Ndiuni'in tu'un.

Ndee kaja ñaa joó in kuan.

Ndee kaja ñaa joo in kuan taa ka'vioña.

Natu'un xi'in naa xika jakua'a xu'un sa'a ñaa ndakatu'un yo'o taa taa nduju.

Tu'un naa ka'viun, ndaa nduju kuan kaja ñaa kana tachi chii jiti.

Chiyiko tu'un ñaa kumi:

a'an	i'in	u'un

A xinun ñaa...

Tu'un: **a'an, e'en, i'in, o'on, u'un**, nanian *rearticuladas nasales*. Ñayo'o kuu inka nduju ñaa kumi tu'un miun.

Ñaa kumi nduju yo'o kuan ñaa taa ka'anyo taa jayaa tachi ya'an jikoe in too lo'o, joo taa jandi'yo ka'anyo inii tu'un kana tachi chii jitiyo.

2. Jandi'i kuva'a tu'un yo'o xi'in tu'un ii va'a.

1. Jaa _____ chichi Luisa.

niin

ñi'in

2. Xikanuu _____ yuku.

tiñi'in

tiniin

3. Sati _____ kuan.

Ya'a

yaa

Taa tu'un kumani yo'o.

Kiti koo kivi

Kachi tata _____, naa nakani nui ñaa saa ii _____
kuia in tataa naa _____ in kiti yuku taa kuu xinira
ndiaja kunaniri.

“Tii koo kivi”, naa saa _____ in nuu jiko _____,
chii nii inna kuu kuu saa.

Chita'an taa ka'an ñaa nakani iniun sa'a tu'un yo'o.

Tata yukusaa ii sana'a

Taa in ta'a in ñuu jiin sande'ena kue'e ñayivi. Ndikui taa tia'a kaja tata xi'in yuku, taa ñuu Ika'ya, Taa ki'vi ñayivi xi'in yuku kuiti kaja tatarana, Jaani xi'in inkaga ña'an ñaa ii ñuu á ñaa ii yati ñuu. Tata yuku ñaa ii junda sana'an, va'an kaja tótó kue'e, xiniñu'nyo kaje taa ii kachi taa tia'a kaja tótó xi'in yuku, taa va'a nandukuyo, mii taa tia'a va'a kaja tótó xi'in yuku.

Ñaa ii va'ae taa kue'e nuu tata yuku sana'an

Ñaa ii va'ae kuan kuni kachian ñaa in ii va'a inio xi'in yiki kuñuyo, ñaa xinitunio xi'in animae, vachi mio ñayivi kui in ta'ni ñaa taku, xi'in ñaa ii ñuyivi.

Kue'e kuan kuni kachian tatu'un ñaa naa ta'nda ñaa kuu kía'a, ñaa vixi-i'ni, kana nuua ñaa ndiaja nita'an ñayivi xi'in chaaga ñayivi, xi'in ñaa taku taa xi'in anima.

Tachi kini*

Jia'a ndo'ona:

Ki'vi jini ñayivi tatu'un kinia in xoo jinina á yiki kuñuna, koo ndeena taa jakuni vixian-na; ñaa tatana chikiñu kuan, kuun

* <http://www.medicinatradicionalmexicana.unam.mx> "Diccionario Enciclopédico de la Medicina Tradicional Mexicana", en Biblioteca Digital de la Medicina Tradicional Mexicana, consulta 02 de mayo de 2015, a las 8:00 p. m.

Ve'e yuu tata nuu

Toó kuu tiviga nuuya... kuù kunda'vigaya.

**Nakuni uundi nduchi
nuuya, kuu ki'indi su'un**

**Too kaja chuundi kivi lunes taa junda
sábado kaa 7:00 na'an junda 17:00
sàini.**

Ka'an ñaa nakani iniun sa'a.

Ndaa tu'un kuan.

Ndaja saa jiin ka'an in in tu'un.

Ndaa chuun va'a in in tu'un nuui.

Chaa ñaa jakua'aya 2

Ñaa kutia'e:

- Ka'vina jini ñaa va'a kuxi naa ñu'un ja'ya sa'a ñaa va'a kuxi naa ñu'un ja'ya, jaa naa kunina ndee kachi tu'un.
- Ka'vina taa nakunina ñaa ndaya'vi chaa nakani ñaa va'a kuxi naa ñu'un ja'ya, sa'a ñaa va'a kuxi naa ñu'un ja'ya taa nakanina sa'an.
- Ka'vi ndeena tu'un, ka'an-na tu'un niñu'un taa tu'un ñaa sakundaana.
- Taana, kunde'e tikina taa jandiva'ana in tuti tanda'ana nuu ta'an-na naa ii xika.
- Kunina ndikui ñaa kumi ñaa va'a kuxi naa ñu'un ja'ya taa ñaa kumi tuti tanda'ana nuu naa ii xika.
- Nakunina ndaa chuun va'a ñaa va'a kuxi naa ñu'un ja'ya xi'in tuti tanda'ana nuu naa ii xika.
- Nakunina ndaja xiniñu'un nduju: **a, e, i, o, u/aa, ee, ii, oo, uu** nuu taa natu'un.

Kunde'e va'a ñaa naa nana taa ka'vi ñaa ka'an ñayivi.

Ka'an ñaa nakani iniun.

Ndaa tu'un ka'vi ñaña'an sava'a.
Ndaja xiniun tu'un yo'o.
Ndaa ama ka'vina tuti yo'o.

Ka'vi tu'un ii yiko tixi taa kunde'e va'a ñaa naa nana.

Va'a kusun taa ñu'un ja'yun kuni kachian ñaa kukumu in ñalo'o ndato koo ta kuu ki'vian

ÑAA KUXI VA'ANA, CHINDEA ÑAA KOO VA'A NAA ÑU'UN JA'YA

OMAR FLORES

Ñuu Iko'yo,
31 yoo uni 2022.

Va'a kuxoo ndinii vidayo taa ndikui ñayivi, sa'an ichi ñaa koo va'ae, taa chaaga naña'an ndiyikana kuxi va'ana taa ñu'un ja'yana, nuu kaku ja'yana taa junda nuu ndi'i ñayo'o. Ñaa va'a xixina chindee naña'an ndinii vidana; ñaa va'a xixina chindea chaa chininu naa kuu ki'vi kua'aga ñaña'an nuu kaku ja'yana, taa jaani naa kuu ki'vi ja'ya kualina.

Ñaa kuxi va'a naña'an taa ñu'un ja'yana, chindea naa kukoo kua' naña'an nuu ja'ya, naa kuu ki'vi kamaga ñakuali taa jaani naa kuu kuvee chaagan taa kakuan.

Ñaa kuñu'un va'a ja'yana taa kaku va'a ja'yana in kuan xi'in ñaa kunda va'ana miina taa kuu va'ana. Ñaa ka'andi yo'o ñaa kuu va'ana, kuu chindea ñaa koo va' naña'an ñu'un ja'ya.

Xiniñu'un naña'an:

- Kuxina ñayo'o: nuni, *trigo*, *avena*, *arroz* taa *cereal*; kui'i taa yuku tatu'un: tikua, *manzana*, ndika, tikua ndiki, naña, yiki, tikuiti, *zanahoria* taa inkagan; *leguminosas* taa ña'an xixina ñaa kumi kuñu kiti tatu'un: nduchi, *lentejas*, *habas*, *garbanzos*, tandojo tindiki ji'i, ndivi, *queso*, kuñu nduxi, tiyaka, kuñu tindiki á kuñu kini. Taa naa kuxina ña'an yo'o, mia xiniñu'un-na, kukumina ndee taa ña'an va'a xiniñu'un-na koo va'ana taa kua'nu va'a ja'yana lo'ona.
- Kuxiya chaava ja'an, *aceite* taa ñaviji.
- Ko'oya una vaso á ivi *litro* tikui taá kivi.
- Kuxiya uni tain taa kivi: kujiniya, kuja'inya, kujiniya; tain ñaa xixiya ka'andi xi'inya ñaa kaxiya kui'i xi'in ña'an kuva'a xi'in tandojo tindiki ji'i.
- Ko'oya kua'a vitamina xi'in *mineral* tatu'un *ácido fólico*, *hierro*, xi'in *calcio*, naa kuni va'aya ndiaja ko'oya ña'an yo'o, ndakatu'unya taa kaja tátá, takan kuu taa ka'an ndee ko'oya.
- Kuu ko'oya nduta ova, nii nduta kumi *alcohol*, sanu á *droga*.

- Nakuali, naa sava'a xi'in naa yata ka'andi ñaa naa ko'ona chaava nduta viji.
- Kuu ko'o kua'aya *café* taa ñu'un ja'yaya xi'in taá chichian.
- Chaava nii chikaaya nuu ña'an xixiya.
- Kundaaya taa kuni'inya kia'a ndiaja veeya.
- Yo'o ka'andi sa'a java ña'an xixina ñaa kumi ña'an va'a:
- *Calcio*: tandojo tindiki ji'i, *queso*, *brócoli*, nduchi, *sardina*.
- *Hierro*: xitosa'a, verduras ñaa kumi nda'a kui, tiyaka, nduxi, kini.
- *Acido fólico*: *espinaca*, nduta tikua iya, ndivi.

Miandaa ñaa naña'an xiniñu'unna koo va'a yiki kuñuna xi'in inina, naa kuu ki'vina, naa kua'nu va'a ja'yana, ñasaa, xiniñu'unna kuxi va'ana ndikui vidana.

Taaya ivi tu'un nakani iniya ñaa kuu nani'iya nuu tu'un.

Ka'vi va'a ñaa vaá kuxi naa ñu'un ja'ya.

Taa ndaa aa va'a kuxi naa ñu'un ja'ya jiin ka'an naa nani'iun nuu tu'un, nuu kisa'a ñaa naa taaun.

Ndiuni'in tu'un taa ii ka'an ñaa aa va'a kuxi naa ñu'un ja'ya naa ka'viun.

Ndiva'a ndaya'vigua ñaa kuxi va'ana.

Ndiaja xiniñu'un in ñaña'an ñu'un ja'ya kuxiña.

Ndee kuu ka'aun xi'in in ñaa kuu nana jaa naa sa'a va'aña kuxi ja'yaña.

Ndiaja kuu kaja miiyo ñaña'an jaa naa kundaa va'ae miyo, jaa naa kuu ki'viyo.

Taa xi'in in (✓) too tu'un ñaa kajana kuan ñaa ndaa a ñaa kuu ndaa.

Tu'un ñaa kajana	Ñaa ndaa	Ñaa kuu ndaa.
In ñaña'an ñu'un ja'ya kuu kaxiña kua'a ñii.		
Ñaa xixi va'a naña'an chindean ñaa naa kuu koo kua'a naa nuu ja'ya in kuitiva taa kuù kivi kama ñaa kualì.		
<i>Ácido fólico</i> kuu kukumiiña taa xi'ixii.		
<i>Calcio</i> kuu kuxiiña taa xi'ii tandojo tindiki ji'i xi'in taá xixii nduchi.		
<i>Hierro</i> kuu kuxiiña xi'in kuñu nduxi, tiyaka, xitosa'a.		
<i>Ácido fólico</i> kuu kuxiiña xi'in ndivi, espinaca, tikua iya.		

Kunde'e va'a taa nakuni nuu ñaa kastu'un, ñaa ndakatu'un-na yo'o.

Ndaan kuu kivi tu'un kastu'un sa'a in ñaa na saxoo.

Ndaa kuu kivi ñayivi naa taa tu'un kastu'un sa'a in ñaa na saxoo.

Ndaja naa taana tu'un kastu'un sa'a in ñaa na saxoo.

Ndaa kuan ka'an tu'un kastu'un sa'a in ñaa na saxoo.

Ndaa xoo tu'un kastu'un ka'an sa'a ñaa na saxoo.

Ka'vi va'a tu'un.

Naku'un iniun ñaa...

Ñaa va'a kuxi naa ñu'un ja'ya tu'un kastu'un sa'a in ñaa na saxoo.

Ñaa naá taae in tu'un kastu'un, xiniñu'unyo ndakatu'unyo ñayo'o:

Ndaan. Ndayo. Ndaa ama. Ndaja. Ndiaja. Ndiva'a. Tu'un kastu'un kumian u'un ta'ni:

Kivi tu'un kastu'un: janataka ndi'an ñaa ka'an tu'un kastu'un taa kanaa xi'in nduju na'nu jina mian kana junda jaavi kana tu'un kastu'un a in ñaa naa nana.

Ñaa ii tixi kivi a nuu kisa'a: Kumian ñaa ndaya'vi chaaga tu'un kastu'un taa naki'in-an ndi'i tu'un vaa.

Kivi tataa taatu'un kastu'un: Jina ñayo'o ii junda jaavi ii ma'in tu'un kastu'un, xi'in nduju kualí.

Ma'in tu'un kastu'un: Kuu tu'un ii ma'in nuu nakanina sa'a ñaa naa saxoo.

In tu'un kastu'un kuu in xoo tuti naa taana taa nanian *periódico*, tuti yo'o kumian kua'a tu'un kastu'un sa'a ñaa saxoo.

Java tain nuu tu'un kastu'un chinuuna in taniñu.

Ka'vi kivi ñaa kumi in xixoo ñaa va'a kuxi naa ñu'un ja'ya.

Ñaa va'a xixina, chindean naa ñu'un ja'ya jaa naa kuu ki'vina.

Kivi tu'un
kastu'un

Va'a kusun taa ñu'un ja'yun kuni kachian ñaa kukumu in ñalo'o ndato koo ta kuu ki'vian

ÑAA KUXI VA'ANA, CHINDEA ÑAA KOO VA'A NAA ÑU'UN JA'YA

OMAR FLORES

Ñuu Iko'yo,
31 yoo uni 2022.

Ñaa ii tixi kivi
a nuu kisa'a

Kivi tataa
taa tu'un
kastu'un

Va'a kuxoo ndinii vidayo taa ndikui ñayivi, sa'an ichi ñaa koo va'ae, taa chaaga naña'an ndiyikana kuxi va'ana taa ñu'un ja'yana, nuu kaku ja'yana taa junda nuu ndi'i ñayo'o. Ñaa va'a xixina chindee naña'an ndinii vidana; ñaa va'a xixina chindea chaa chininu naa kuu ki'vi kua'aga ñaña'an nuu kaku ja'yana, taa jaani naa kuu ki'vi ja'ya kualina.

Ñaa kuxi va'a naña'an taa ñu'un ja'yana, chindea naa kukoo kua'aga naña'an nuu ja'ya, naa kuu ki'vi kamaga ñakuali taa jaani naa kuu kuvee chaagan taa kakuan.

Ñaa kuñu'un va'a ja'yana taa kaku va'a ja'yana in kuan xi'in ñaa kundaa va'ana miina taa kuxi va'ana. Ñaa ka'andi yo'o ñaa kuxi va'ana, kuu chindea ñaa koo va'a naña'an ñu'un ja'ya.

Ma'in tu'un
kastu'un

Ma'in tu'un
kastu'un

Xiniñu'un naña'an:

- Kuxina ñayo'o: nuni, *trigo*, *avena*, *arroz* taa *cereal*; kui'i taa yuku tatu'un: tikua, *manzana*, ndika, tikua ndiki, naña, yiki, tikuiti, *zanahoria* taa inkagan; *leguminosas* taa ña'an xixina ñaa kumi kuñu kiti tatu'un: nduchi, *lentejas*, *habas*, *garbanzos*, tandojo tindiki ji'i, ndivi, *queso*, kuñu nduxi, tiyaka, kuñu tindiki á kuñu kini. Taa naá kuxina ña'an yo'o, mia xiniñu'un-na, kukumina ndee taa ña'an va'a xiniñu'un-na koo va'ana taa kua'nu va'a ja'yana lo'ona.
- Kuxiya chaava ja'an, *aceite* taa ñaviji.
- Ko'oya una vaso á ivi *litro* tikui taá kivi.
- Kuxiya uni tain taa kivi: kujiniya, kuja'inya, kujiniya; tain ñaa xixiya ka'andi xi'inya ñaa kaxiya kui'i xi'in ña'an kuva'a xi'in tandojo tindiki ji'i.
- Ko'oya kua'a vitamina xi'in *mineral* tatu'un *ácido fólico*, *hierro*, xi'in *calcio*, naa kuni va'aya ndiaja ko'oya ña'an yo'o, ndakatu'unya taa kaja tátá, takan kuu taa ka'an ndee ko'oya.
- Kuu ko'oya nduta ova, nii nduta kumi *alcohol*, sanu á *droga*.

- Nakuali, naa sava'a xi'in naa yata ka'andi ñaa naa ko'ona chaava nduta viji.
- Kuu ko'o kua'aya *café* taa ñu'un ja'yaya xi'in taá chichian.
- Chaava ñii chikaaya nuu ña'an xixiya.
- Kundaaya taa kuni'inya kia'a ndiaja veeya.
- Yo'o ka'andi sa'a java ña'an xixina ñaa kumi ña'an va'a:
- *Calcio*: tandojo tindiki ji'i, *queso*, *brócoli*, nduchi, *sardina*.
- *Hierro*: xitosa'a, verduras ñaa kumi nda'a kui, tiyaka, nduxi, kini.
- *Ácido fólico*: *espinaca*, nduta tikua iya, ndivi.

Miandaa ñaa naña'an xiniñu'unna koo va'a yiki kuñuna xi'in inina, naa kuu ki'vina, naa kua'nu va'a ja'yana, ñasaa, xiniñu'unna kuxi va'ana ndikui vidana.

Chikaa yiko xoo tu'un kastu'un sa'a in ñaa na saxoo xi'n tu'un ii chií xoo kua'a nuu ndiyikan koan.

Ñaa ii tixi kivi a nuu
kisa'a

Ñaa kuñu'un va'a ja'yana taa kaku
va'a ja'yana in kuan xi'in ñaa kunda
va'ana miina taa kuxi va'ana. Ñaa
ka'andi yo'o ñaa kuxi va'ana, kuu
chindea ñaa koo va'a naña'an ñu'un
ja'ya.

Kivi tataa taa tu'un
kastu'un

Omar Flores.

Ma'in tu'un kastu'un

Va'a kusun taa ñu'un ja'yun kuni
kachian ñaa kukumu in ñalo'o ndato
koo ta kuu ki'vian.

Kivi tu'un kastu'un

Ñaa kuxi va'ana, Chindea ñaa koo
va'a naa ñu'un ja'ya.

Ñaa ka'vi ndeeya

1. Ka'vi tatoo tu'un ka'an ñaa kajana taa ii ka'anna xu'un.

Xi'in tu'un niñu'un

- Nii kuña'an kuu ñuu, joo saa kastu'un kimi ñaa vaxiri.
- Too ii ve'eun in nuu kuu koo tondo'o, kua'an in nuu ii ve'e kuu chindeena yo'o.
- Naa ni'indi mii ñaa kuu nuu kuia viti.

Kuakundaa

- Va'a ndiva'a ñayivi kuuña
- A kaja chuun vi'ivando
- Kuni ndiva'avee miiya

Natava inkaga tu'un ñaa ka'an ñaa kajana taa ka'an sa'an taa ii naa kajun xi'i ñaa ii ninu.

Ka'vi ndee tu'un yo'o.

Tikoso xi'in la'vo
(Java)

Saa ii kua'a kuia, junda ma'in nuu ii kua'a yito naa saxoo in kiti nani jaguar. Miiri naa sakuu kiti sa'nda chuun nuu ndikui kiti naa sandee nuu ñu'un kaán.

In kivi, kiti sa'nda chuun nani jaguar naa ketari naa xitoni'niri kiti nita'an va'a xi'inri kiti ndee nuu ii kua'a yito, taa in kuitiva naa kisa'a jaka'ndi taa xikanuu sa'ni kiti nuuri. Ñaa va'agua xinuri ñaa kuu nakuu ka'nirari. Mii nuu xinu kamaguari, naa kachi'i sa'ari xi'in in ña'ñu yito taa naa nakavari, joo kama naa nakoori ta naa kisa'a xinu tikiri junda naa xinukoori ve'eri.

Tataa naa tava tu'un: Gerónimo Ricardo Can Tec

Nakani va'a inii sa'a ñaa ka'vii.

Ka'an sa'a ñaa nakani iniun.

- Ndaa ñaa nakani ini tataa naa tava tu'un kuu naa kastu'un.
- A kuu naa kajaun naa kastu'un ñaa ndaya'vi nakani tu'un.

2. Ka'vi va'a tu'un.

A xinun ñaa...

Taa naa kakundiviun ñaa ka'vi ndeun, kunde'e va'aun, ndaana kuu ñayivi kuni jo'o nuu ka'aun; too kuuna nakuali, naa taku a naa sava'a; a xinina sa'a ñaa

ka'aun, a kutoonaa a kuu kutoonaa, ñayo'o chindee yo'o jaa kunuu ndiaja ka'viun; kuu kuu nda'aun a kuu nuu, a tatoo kunde'un nuun-na jaa kunuu a xini jo'ona nuu ka'viun.

Jaani ndaya'vi kuniyo ñaa ndiaja ka'viyo in tu'un, kuu kuniyo a kutoo naa xini jo'o ñaa ka'viyo, jaa kuan kuu nakanina tu'un.

3. Ka'andi xu'un ndiaja kakundiviun ka'vi ndeun in tu'un.

Ka'vi tu'un 35, “Chiin kuai xi'in tioko” nuu Tuti ka'viya jaa kutia'a chaagaya”, taa kakundivi ka'vi ndeunña.

Chindee miun xi'in tu'un yo'o jaa naa ka'vi va'aun.

- Ka'vi taji tu'un taa nakuni ndee kunian.
- Kundaa ndiaja ka'aun tu'un.
- Nakuni tu'un ñaa ndaya'vi chaaga taa ñaa kuu ivi, saa jiin saa jiin ka'aun tu'un ñaa kajana, taa kunde'e java tain naa xini jo'o ñaa ka'viun, joo kuu nandojoun ndaa nuu tu'un naa kundoun jaa naa ka'vi tikiun.
- Kuna'an va'a ndiaja nani tu'un, ñaa ka'an ndaja ii tu'un taa ndayo kuu taa natava tu'un xi'in taa naa taa Tu'un Savi. Ndaya'vi ndiva'a jina kastu'un tu'un yo'o jaa kisa'aun ka'viun.

Ka'vi ñaa nakani ini ñaña'an.

Taae in tuti ku'un nuu ki'vii ii
Chihuahua, saa ii kua'a ñaa kuu
kixiñaa taa kuu xinii ndigja kaaña.

Tutiya nuu kutia'aya ka'viya taa taaya

Ndiuni'in ñaa ndakatu'un-na.

Ndaa tu'un taa ñaña'an.

A saa naa naki'iun in tu'un tan ñayo'o. Ndaa ama.

A saa taaun java tain tu'un yo'o. Ndaa tu'un naa taaun.

Kaja in yiko ñaa kumi in tuti tanda'ana nuu naa ii xika.

Ka'vi taa chikaa yiko tixi ndaa xoo tuti tanda'ana nuu naa ii xika naa taa miun.

Kivi taa nuu naa taanaa.

Ndainan.

Kivi naa nataa tuti.

Tu'un ñaa kastu'un kua'an ma'in.

Kivi naa naki'ian.

Ka'vi va'a tu'un.

Naku'un iniun ñaa...

Tuti tanda'ana nuu naa ii xika, kuu in tu'un ñaa taana, kastu'uan sa'a ñaa naa saxoo a in ñaa ndo'na, tanda'anan xi'in *correo*, ini in tuti naa sata'nu.

Ñaa kastu'un ii nuu tuti ku'un nuu ñayivi ii xika, xoo yo'o kumian:

- **Kivì taa nuu naa taanaa:** Jana'an ndaa kivi taa ndaja naa taana tuti ku'un nuu ñayivi ii xika.
- **Kivi naa naki'ian:** Kuan kivi ñayivi nuu tanda'ana tuti, kuu ka'an-na tu'un vii nuan.
- **Chaa koona:** Tu'un ka'an ñaa chaa koo naa kua'an tuti nuu, ñaa ka'an naa tanda'a tuti.
- **Tu'un ñaa kastu'un kua'an ma'in:** Kuan ñaa kunina ka'anna xi'in naa ku'un tuti nuu. Ta in ñaa nakani inina in kukuan xi'in tu'un kunina kastu'unna. Ñaa kastu'un kua'an ma'in.
- **Ndaina:** Taa naa taa nundi'i ñaa tu'un kua'an ma'in, kuu kukuan in tu'un a kua'an tu'un.
- **Kivi naa nataa tuti:** Kuan kivi ñayivi naa naa taa tuti ku'un nuu ñayivi ii xika.

Taaya kivi xoo tuti taa ii koan.

Nayarit, Nay., 8 julio 2016.

Rosaura:

Ja'ya mani, kundatii ñaa ii va'aun, naa kuu ki'viun.

Taae tuti yo'o nuu ñaa ka'aen xu'un, ñaa kuvata ndiva'avee xii'n taa jana'an yi'i, taa jana'an yi'i junda ñuu kixira taa va'a ñayivi kuura. Xi'inra kutia'ae taae tu'un, tatu'un tuti yo'o. Saa naa kutia'avee chikae firmee.

Naá Juana, nii chikaa kuu tia'a ka'vi taa taa nikuu, naa jaxinuxi inii ñaa ku'un-ii jakua'ae, yati nuu ii Ve'e nuu kaja tatana. Kuundi una ñayivi naa sa'an jakua'a taa saini, taa ndi'indi chindee ta'andi jaa naa kama kutia'andi ñaa jana'an taa jana'an nuundi, jaani tia'ara ka'anra tu'un miyo.

Kundatii ñaa taa kuvata mii, jaani kuvata miun ñasa tia'ae taae taa ka'vii. Taa naa kixiun ve'e, ka'vii tu'un nakanina nuu, ñaa nani "I'na xii'n tataa jini ta'ya"; ñaa nakanina kaan ian nuu tuti naa sa'ana nuu ndikuindi naa sava'a. Chii ka'an va'ae ñaa kuákún tatu'un miii, vachi livi kua'an tu'un nakani.

Kundaa va'a miun, taa kuu kee in tu'un nuu kaja chuun, vachi kachiun xii'n nuu in tuti naa tanda'un nuui, ñaa kaan *Estados Unidos*, na'nu ndiva'a ichi taa chii koo ñayivi. Kee xii'n naa xika kaja chuun xu'un, jaa kundaa ndikuindo miindo.

Kachi tataun ñaa naka'anra yo'o.

Kuvata ndiva'ae ndaai yo'o.

Esperanza Gómez Sánchez

Kunde'e tiki taa jandiva'a kivi xoo ñayo'o.

Nayarit, Nay., 8 julio 2016.

Rosaura:

Ja'ya mani, kundatii ñaa ii va'aun, naa kuu ki'viun.

Taae tuti yo'o nuu ñaa ka'aen xu'un, ñaa kuvata ndiva'avee xi'in taa jana'an yi'i, taa jana'an yi'i junda ñuu kixira taa va'a ñayivi kuura. Xi'inra kutia'ae taae tu'un, tatu'un tuti yo'o. Saa naa kutia'avee chikae firmee.

Naá Juana, nii chikaa kuu tia'a ka'vi taa taa nikuu, naa jaxinuxi inii ñaa ku'un-ii jakua'ae, yati nuu ii Ve'e nuu kaja tatana. Kuundi una ñayivi naa sa'an jakua'a taa saina, taa ndi'indi chindee ta'andi jaa naa kama kutia'andi ñaa jana'an taa jana'an nuundi, jaani tia'ara ka'anra tu'un miyo.

Kundatii ñaa taa kuvata mii, jaani kuvata miun ñasa tia'ae taae taa ka'vii. Taa naa kixiun ve'e, ka'vii tu'un nakanina nuu, ñaa nani "I'na xi'in tataa jini ta'ya"; ñaa nakanina kaan ian nuu tuti naa sa'ana nuu ndikuindi naa sava'a. Chii ka'an va'ae ñaa kuákún tatu'un miii, vachi livi kua'an tu'un nakani.

Kundaa va'a miun, taa kuu kee in tu'un nuu kaja chuun, vachi kachiun xi'in nuu in tuti naa tanda'un nuui, ñaa kaan *Estados Unidos*, na'nu ndiva'a ichi taa chií koo ñayivi. Kee xi'in naa xika kaja chuun xu'un, jaa kundaa ndikuindo miindo.

Kachi tataun ñaa naka'anra yo'o.

Kuvata ndiva'ae ndaai yo'o.

Esperanza Gómez Sánchez

Kivi naa nataa tuti

Kivi taa
nuu naa
taanaa

Kivi naa
naki'ian

Chaa
koona

Tu'un ñaa
kastu'un
kua'an
ma'in

Ndaina

Nakunina tu'un

Kaja in nuu ii yiko kivi ña'an kastu'un ñaa kuu kukumi Tuti ku'un nuu ñayivi ii xika ñaa taaun.

Kunde'e tiki ñaa yiko tu'un, naa kukumian ndikui tu'un ñaa xiniñi'un taa taana in tuti tanda'ana nuu naa ii xika, chindee mi'un xi'in ñaa kumi tito ii nìnù yo'o.

Tacha xi'in in ✕ ndaa ñaa kastu'un kuan kumiun nuu yikoun.

	Ajan	U'un
Kivi taa nuu naa taanaa		
Kivi naa nataan		
Chaa koona		
Ñaa nanakani inina kastu'un-na		
Kivi naa naa taa		

Ñaà naa ku'un ta'ya tu'un, chiyiko ñaà nakani iniun ka'aun
xi'in ñayivi, ñaá taa ñaà nakani iniun ini ñaà kumí tito ii yo'o.

Ñaa ndaya'vi chaa nakani iniun	Inka chaa ñaa ndaya'vi nakani iniun, jaa naa kutuni va'a inina
1	
2	
3	

Yo'o taa ñaa ndaya'vi chaa nakani iniun xi'in ñaa chindee ñaa nakani iniun.

1. _____

2 _____

3 _____

4 _____

Koto nandojoun taaun ndi'i ñaa kastu'un ñaa xiniñu'un koo nuu tuti tanda'ana nuu naa ii xika.

Kunde'e tiki tuti tanda'ana nuu naa ii xika.

Palomea nuu tuti ku'un nuu ñayivi ii xika, ñaa kastu'un xikana nuu.

Ña'a kumian:

- A kumian Kivi taa nuu naa taanaa.
- A kumian kivi ñayivi nuu ku'uan.
- A Kumian kivi naa naki'ian.
- A kisa'a-an xi'in ñaa ka'an, chaa koo xi'in ñayivi nuu ku'uan.
- A kumian ñaa kastu'un.
- A kumian ñaa ndaina.
- A kumian kivi naa naataani.

Ndiaja naa taanan:

A ii ndikui ñaa nakani inina nuu tu'un.

A va'a ni'in ini taa naa naki'in tuti tu'un.

A ñaa nakani inina in kuan xi'in ñaa kunina kastu'un-na.

A ta'ya ka'an tu'un ndaya'vi nuu in in *párrafo* taa ñaa chindean jaa naa ni'in ini va'ana ñaa kastu'un.

Taa va'ana xi'in nduju xiniñu'un.

Naa taana xi'in nduju na'nu:

- Kivi ñayivi xi'in kivi nuu ndeena.
- Nu kisa'a in in *párrafo*.
- Nu in in punto taa ku'un chaa nuu.

Naa taana signos ñaa puntuación.

- Naa taana *punto* taa ku'un chaa nuu.
- Naa taana *punto* nuu ndi'i.
- Naa taana *coma*.

Ka'an xi'in in naa xika jakua'a xu'un naa ka'vina tuti tanda'ana nuu naa ii xika taa naa ka'an-na xu'un sa'a tu'un yo'o.

- A naa saxoo in ñaa nakani inii ñaa kuu naa ka'an ndi'ii taa kuu naa ni'in iniun ñaa naa kunii ka'aen.
- A naa chindee *signo puntuación* yo'o ni'in iniun ñaa kastu'uin.
- A ka'un ñaa ii va'a tu'un ñaa naa taae.
- Ndaa ka'aun xi'iin jaa naa koo va'a chaaga ñaa naa taae.

Tutiya nuu kutia'aya ka'viva taa taaya

Nakani va'a ini sa'a tu'un

1. Ka'vi tu'un taa kunde'eva'a ndiaja naa taanan.

laa	Kaa	Yaa
Lee	ndee	Vee
Ñii	Nii	Yii
Xoo	Yoo	Joo
Yuu	Nuu	Ñuu

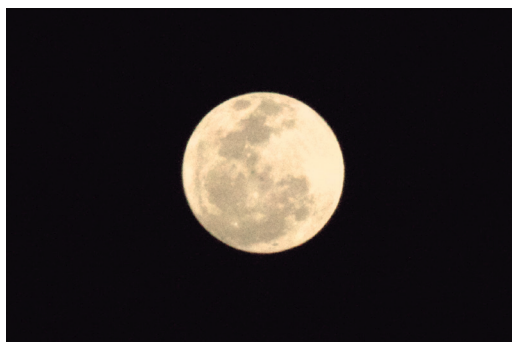
Ka'vi ndee tu'un, taá nandi'i chikaa in yiko tixi ñaa kumi *vocal* kani.

A xinun ñaa...

Vocales nani, ñaa ivi kita'an taá taanaan, taá ka'viyo ña tákuu ñaa kani tyaaga nduJuan, joan tu'un ñaa kumi in nduju.

Vocales nani ñaa kumi tu'unyo kuu: aa, ee, ii, oo, uu.

2. Taa kivi ñaa naa nana nuu yiko nìñù.

Nakaxi 5 tu'un taa taa in tu'un ka'an ñaa kajana xi'in in in tu'un.

1.

2.

3. _____

4. _____

5. _____

3. Chikaa yiko tixi tu'un ñaa kuu naa taa va'ana.

I'vi chunra taa kunara kajan, saxoora kua'a kivi tain yuku nandukura tindiki yii á tindiki ji'i tii naa nañu'un, ni'inra nuu ñú'un tikui xi'in lekara nuu ñu'un ña'an kuxira, jita xi'in nduchi, Xi'in kuñu o'va ñaa janajaara nuu ñu'un ndiva. Vata viti xiniora taa kuu na'an ñaa kunaara taa kutoora kaja chuunra ñaa nandukura tindiki naa nañu'un á ñaa kuni'inrari ku'unri kasa'anri.

Taa va'a tu'un ñaa naa nakunuu ñaa kuu naa taa va'ana.

I'vi _____ taa _____ kajan, saxoora kua'a kivi
 tain yuku nandukura tindiki yii á tindiki ji'i _____
 naa nañu'un, ni'inra _____ ñú'un tikui xi'in lekara
 nuu ñu'un ña'an kuxira, jita xi'in nduchi, Xi'in kuñu
 o'va ñaa janajaara nuu ñu'un ndiva. Vata viti xiniora
 _____ kuu na'an ñaa kunaara taa kutoora kaja
 _____ ñaa nandukura tindiki naa nañu'un á
 _____ kuni'inrari ku'unri kasa'anri.

Chita'an taa ka'an ñaa nakani iniun sa'a ndi ivi tu'un.

Va'a kusun taa ñu'un ja'yun kuni kachian ñaa kukumu in ñalo'o ndato koo ta kuu ki'vian

ÑAA KUXI VA'ANA, CHINDEA ÑAA KOO VA'A NAA ÑU'UN JA'YA

OMAR FLORES

Ñuu Iko'yo,
31 yoo umi 2022.

Va'a kuxoo ndinii vidayo taa ndikui ñayivi, sa'an ichi ñaa koo va'ae, taa chaaga ña'aa'an ndiyikana kuxi va'ana taa ñu'un ja'yana, nuu kaku ja'yana taa junda nuu ndi'i ñayo'o. Naa va'a xixina chindee ña'aa'an ndinii vidana; ñaa va'a xixina chindea chaa chininu naa kuu ki'vi kua'aga ña'aa'an nuu kaku ja'yana, taa jaani naa kuu ki'vi ja'ya kualina.

Naa kuxi va'a ña'aa'an taa ñu'un ja'yana, chindee naa kukoo kua'aga ña'aa'an nuu ja'ya, naa kuu ki'vi kamaga ñakuali taa jaani naa kuu kuvée chaagan taa kakuan.

Naa kuu'un va'a ja'yana taa kaku va'a ja'yana in kuan xi'in ñaa kunda va'ana miina taa kuxi va'ana. Naa ka'andi yo'o ñaa kuxi va'ana, kuu chindee ñaa koo va'a ña'aa'an ñu'un ja'ya.

Nayarit, Nay., 8 julio 2016.

Rosaura:

Ja'ya mani, kundatii ñaa ij va'aun, naa kuu ki'vian.

Taae tuti yo'o nuu ñaa ka'een xu'un, ñaa kuvata ndiva'avee xi'in taa jana'an yfi, taa jana'an yfi junda ñuu kixira taa va'a ñayivi kuura. Xi'inra kutia'ae taa tu'un, tat'uun tuti yo'o. Saa naa kutia'avee chikae firmee.

Naá Juana, nii chikaa kuu tia'a ka'vi taa taa nikuu, naa jaxinuxi inii ñaa ku'un-ii jakua'ae, yafi nuu ij ve'e nuu kaja tatana. Kuundi una ñayivi naa sa'an jakua'a taa saini, taa ndi'indi chindee ta'andi jaa naa kama kutia'andi ñaa jana'an taa jana'an nuundi, jaani tia'ara ka'anra tu'un miyo.

Kundatii ñaa taa kuvata mii, jaani kuvata miun ñasa tia'ae taae taa ka'vii. Taa naa kixiun ve'e, ka'vii tu'un nakanina nuu, ñaa nani 'Tna xi'in tataa jini ta'ya; ñaa nakanina kaan ian nuu tuti naa sa'ana nuu ndikuindi naa sava'a. Chii ka'an va'ae ñaa kuakun tat'uun mii, vachi livi kua'an tu'un nakani.

Kundaa va'a miun, taa kuu kee in tu'un nuu kaja chuun, vachi kachilun xi'in nuu in tuti naa tanda'un nuui, ñaa kaan Estados Unidos, na'nu ndiva'a ichi taa chii koo ñayivi. Kee xi'in naa xika kaja chuun xu'un, jaa kunda ndikuindo miindo.

Kachi tataun ñaa naka'anra yo'o.

Kuvata ndiva'ae ndaai yo'o.

Esperanza Gómez Sánchez

Ka'an ñaa nakani iniun.

Ndaa tu'un kuan.

Ndaja saa jiin kuu in in tu'un.

Ndaa chuun va'a in in tu'un nuui.

Chaa ñaa jakua'aya 3

Ñaa kutia'e:

- Kunde'e va'ana ñaa naa nana taa ka'vina xoo kumi uni nda'a ka'an sa'a kue'e, sa'a kue'e ñaa ki'vi tixina, jaa kunina ndee ka'an tu'un.
- Nakunina ñaa ndaya'vi chaa ii nuu uni nda'a ka'an sa'a kue'e, sa'a kue'e ñaa ki'vi tixina taa nakanina sa'an.
- Ka'vi ndeena tu'un ka'an ñaa kajana, taa ka'an-na tatu'un koo ndeena taa inkaan xi'in kua'a ndee.
- Taana, kunde'e tikina taa jandiva'ana in nuu xikana ña'an ñamani sa'ana in ña'an nuuna.
- Kunina ndi'i ñaa kumi in tuti ñaa kastu'un naa kuta'nu uni nda'a taa nu xikana ña'an.
- Nakunina ndaa chuun va'a tuti ñaa kastu'un naa kuta'nu uni nda'a xi'in nuu xikana ña'an.
- Nakunina taa taana sa'a ñaa kumina, ña'an a ñayivi.

Kunde'e va'a ñaa naa nana taa ka'an ñaa nakani iniun sa'an.

Tutiya nuu kutia'aya ka'viya taa taaya

Inka xoo tu'un ñaa kumi tuti ñaa naa kuta'nu, Ndiaja nani
tu'un ñaa naa nakia'a ñaa kani iñu.
A saa naa ka'viun uni.
Ndaja kumina tu'un yo'o.

Nanduku tuti ñaa kastu'un naa kuta'nu uni nda'a "Kue'e ñaa ki'vi tixina" taa kunde'e va'a ñaa naa nana nuaa.

A xinuu ñaa...

Taa ichi gua'achana, yaana tikui, kuu tixina, ichi ñii yu'una, yaana xi'in jitina; java tain kuku'un nduchi nuu-na kuu jaana taa xi'i toona.

Ndaa va'a kajae jaa naa kuu ki'in kue'e ñaa ndaa kuiñu tixina mio, á naá kuu ya'an mio.

- Jina nakatae nda'ae jaa kuxoo ndaa ña'an kuu miivaa.
- Kukumiyo in ve'e nuu tatana jaa naa kuu tatayo jata ve'e.
- Nakia'a va'ae xi'in cloro nuu ndeo xi'in ña'an.
- Ko'oe tikui naa chu'u
- Kuu koo yatio nuu ñayivi ki'vi.

Uni nda'a ka'an sa'a kue'e ndaa kuiñu tixina

A xinuu ñaa...

Kue'e tixina kuu in nuu kue'e ñaa sa'ni ñayivi Nuu Iko'yo taa ndinii xiko ñuyivi, kini chaaga kue'e yo'o taa kani-an ñakuali xi'in naa yata.

Ndee kuu kue'e tixi

Kuan in kue'e ñaa ndaa kuiñu tixina xi'in xitina.

GOBIERNO DE
MÉXICO

SEP
SECRETARÍA DE
EDUCACIÓN PÚBLICA

INSTITUTO
NACIONAL PARA
LA EDUCACIÓN
DE LOS ADULTOS

Ka'an ñaa nakani iniun.

Ndaa ii nuu ñaa naa nana.

Ndaa ñaa kastu'un ka'un nani'iun, taa xoo taa xoo nuu tu'un taa sande'eun ñaa naa nana nuaa.

Ka'vi tuti ñaa kastu'un naa kuta'nu uni nda'a taa in taa in xoo taa ka'an ñaa ni'in iniun, ka'vian a chaa a kua'a, ndiaja xiniñu'un miivun.

Ndiuni'in tu'un taa ii naa ka'viun nuu tuti ñaa kastu'un naa kuta'nu uninda'a.

Ndaa keva'a ñayivi too naa kundaana miina.

Ndiva'a ndaya'vi ñaa kunde'e va'ana taa naa kisa'a na'an ñaa ki'in-na kue'e ki'vi tixi.

Ndee ka'aun kajaun too naa kunu ñaa in ñayivi kua'an ndi'i ndiva'a tikui yiki kuñuna.

Chita'an ñaa kajana xi'in ñaa ndiuni'in va'a tu'un.

Jachu'una tikui kuu in
Too kuu nakatae ña'an xixii kuu in
Ñaa kuun chaa a kua'a tixina kuu in

ñaa ndo'ona taa ki'vina.
ñaa Kakundivina naa kuu ki'ina kue'e.
ichi ñaa ki'in kue'e ki'vi tixi.

Janana in uni nda'a ka'an sa'a kue'e, nuu koo ñaa naa xiniun a ñaa naa ka'viun.

Ndiuni'in ñaa ndakatu'unna.

Ndaa sa'a naa ka'an.

Ndaja in kuan xi'in ñaa naa jandi'iun naa ka'viun.

Ndaa inka ña'an kuu koo nuu.

Ka'vi va'a tu'un.

Naku'un iniun ñaa...

Tuti ñaa kastu'un naa kuta'nu uni nda'a, kuu in tu'un ñaa kastu'un, ñaa kunian kuu ñaa kastu'uan sa'a ña'an ndaya'vi kuni ndikui naa ñuu, kuu i'vi taa kama ka'vinaan.

Nuu tuti ñaa naa kuta'nu uni chií jaa nani'ivun:

- **In ñaa kuu nuaa.** Kuu kukumian taniñu, *logotipos* taa in tu'un ñaa ka'an ñaa kunina kastu'un-na.
- **Kivi xi'in ñaa ii tixi kivi.** Ini ii yiko ñaa kastu'un taa in ian saa ii saa ii ñaa ka'an.
- **Jatan.** Kuu ñaa ii chii jatan, kumian tu'un kastu'un taa kuu nani'iyo tu'un ñaa chindee miiyo kuni chaagayo sa'a ña'an kuniyo.

Ka'vi taa kunde'e tiki tuti ñaa kastu'un naa kuta'nu uni nda'a “Kue'e ñaa ki'vi tixina” ndiuni'in tu'un ajan a u'un nuu in in tu'un.

Tu'un ka'an ñaa kajana	Ajan	U'un
Kumian taniñu.		
Ii yiko tu'un ka'vina.		
Kuan in tu'un kastu'un sa'a in ña'an.		
Lo'o kastu'uan.		
Kivian kastu'un xu'un sa'a ndee ka'an.		

Ñaa ka'vi ndee

1. Ka'vi ñaa ka'an ñaa kajana taa ii xikana nuu.

Chii koo ndee

- Koan naa nani'ii.
- Kaa vaxi chaanaa.

Kua'a ndee

- Saa naa kisa javi.
- Ndiaja iun.

Natava inkaga tu'un, taa ka'an ndi ivi *forma*.

Ka'vi ndee tu'un.

Chindee miun xi'in tu'un yo'o jaa naa ka'vi va'aun.

- Ka'vi taji in tu'un miun.
- Nakuni ñaa nakani ini ndaya'vi taa kunde'e va'a ndaa nakani ini kunina kastu'unna.
- Ka'vi tu'un taa kakundivi ka'vi ndeeuña.

El Principito

(Java: Nakita'an xi'in ndikui)

...Nakachi ndikui xi'in principito—. Kuu ii va'ae ii in tu'un-in: sa'nii nduxi taa tataa sa'nira yi'i. Ndikuí nduxi in daari taa ndikuí tataa in kia'a ndaara. Ñasaa kuu ii va'ae. Joo too miun naa naki'iun yi'i koe xu'un, va'a kooe, ndato kooe.

Kunii kuni jo'oe ndiaja jiin kaai xika in in-na, joan ñaa xini jo'oe, ñaa kaja ñaa ndi'vii ini yavi nuu ii. Ñakan miun, kajan ñaa kee ini yavi nuu ii; kukuan tatu'un yaa. Taa jaani, a sande'eun yuku nuu ii trigo kaa, kuu xixi yi'i jita viji taa trigo koo chuun va'an nuu yi'i, Yuku nuu ii trigo koan ka'an xi'iin. Nda'ya ndiva'a ii.

Joo yo'o kumiun iji jini taku su'un kuan. Taa too naa naki'iun yi'i, va'a ndiva'a kooe, vachi yuku nuu ii trigo janaku'uan inii sa'a iji jiniun taku su'un kuan, taa kunii ndiaja xiko tachi ini tiyoko...

Tataa naa tava tu'un: A. De Saint-Exupéry (1996).

El principito. (4a. ed.). México: Editores Mexicanos Unidos: 74-75.

Natu'un xi'in ñayivi naa xini jo'o ñaa naa ka'viun.

Ndee ka'an tu'un.

Ndaana kuu naa nakana nuan.

Ndiaja ka'aun ñaa ndi'i ñaa nakanina.

Nakani va'a inii sa'a ñaa ka'vii.

Ka'an ñaa nakani iniun.

- Ndaa ñaa kuni tataa naa tava tu'un kuu naa kastu'un.
- A kuu naa kastu'un ñaa ndaya'vi nakani ii nuu tu'un.

2. Ka'vi va'a tu'un.

A xinun ñaa...

Nuu tu'un ñaa naa ka'vi ndeeun, too, naa kavi va'a chaun ñaa natu'unna, kaja va'aun ñaa nakanina, ka'vi va'aun taa nakani inina taa kajaun ñaa jana'an signo puntuación, kuu kunijo'o va'ana ñaa ka'viun.

3. Ka'andi ndiaja kakundiviun ka'vi ndeeun tu'un.

Ka'vi tu'un nuu tuti ka'vina 37, “Sako xi'in ndigua'i”, nuu Tuti ka'viya jaa kutia'a chaagaya”, taa kakundivi ka'vi ndeeuña.

Chindee miun xi'in ñaa ka'an yo'o, jaa naá kutia'aun ka'viun:

- Ka'vi taji tu'un taa nakuni ndaa kuu ñaa na'an nakani ini kiti naà nana nuu tuti.
- Ka'an va'a tu'un taa naá jakua'a-un ka'vi ndeeun.
- Ñaa naá ka'vi ta'ya chaagaun, kutaji toun taa xiniun ñaa ii in *coma*, in *punto*, *puntos suspensivos* xi'in *guiones*.
- Ka'an va'a tu'un taa ii ñaa ndakatu'un, ñaa yi'vina, ñaa kuvatana a ndikue'ena xi'in ñaa ka'an-na in kuitiva.
- Kuna'an va'a ndiaja nani tu'un, ñaa ka'an ndaja ii tu'un taa ndayo kuu taa natava tu'un xi'in taa naa taa Tu'un Savi. Ndaya'vi ndiva'a jina kastu'un tu'un yo'o jaa kisa'aun ka'viun.

Ka'vi va'a tu'un.

Kastu'undi xi'in naa kuu tata

Na kuu Comité ve'e nuu jakua'ana, naa natu'undi kuva'andi in tuti nuu kakandi ñamani nuu taa kuu tata ñuu, jaa naa chindeerandi jandiva'andi ve'e nuu sa'an-na jata ve'e.

Ka'an ñaa nakani iniun.

Ndaa tuti taa naa kuu *comité*.

Ndiaja nanian.

Ndaa chuun va'a tu'un yo'o.

Ndaa ama xiniñu'un tu'un yo'o.

Ka'vi tu'un ñaa ii ini ñaa kumi tito taa in ta'ni tu'un ñaa jana'an-na.

Chuun
kunina

Zacualtipán, Hgo., 23 enero 2017.

Chuun kunina: Chindeena sa'ana ña'a kuva'a ve'e

Lic. Raúl Gutiérrez Cervantes

Tata Ñuu

Zacualtipán, Hidalgo

Yo'o iira.

Kivi taa
nuu naa
taanaa

Tataa kua'an
tuti nuu
tanda

Nuu tuti yo'o ka'a ndi xi'inya ñaa xikandi ña'an vachi kuva'andi 27 ve'e nuu ku'un-na jata ve'e naa ñuu Zacualtipán, chuun ñaa kuva'andi ve'e yo'o kajandian xi'in chuun ñuu. Ña'an xiniñu'undi kuan yo'o: 10 millares ndo'o naa kuva'a xi'in ñuti, 15 toneladas kaa kuin nani, 60 toneladas cemento, 40 toneladas kaka, 30 yito xika ñuti taa 25 nuu sukoo naa sa'an jata ve'e. Ñaa kuva'a ve'e yo'o, ndaya'vi ndiva'avan vachi xi'in ñayo'o nuu kue'e ñaa xika ñuu yo'o, ñayo'o kaja ñaa koo va'a ñayivi ndee ñuu yo'o.

Ndaaina
taa kivi
naa naa
taan

Kundatindi kajaya ñamani chindeeya ndi'i taa ka'andi xi'inya ñaa kundaandi ña'an, taa too xiniñu'un-an kanandi miiya kixiya kunde'eya chuun kajandi.

Ka'an
ndios xi'in
naa naa
taa

Kundatindi ndiuni'inya tu'un nuundi, chaa kooya.

Ka'an viindi xi'inya

Naa nanduku ñuu kuku jini.

Xi'in ñaa naa ka'viun, ndiuni'in tu'un ndakatu'un-na nuu.

Ndaa tu'un ii xoo nuu xikana ña'an.

Ndaa ka'an ñaa kunina.

Ndaa tu'un ii nuu ka'an, tataa kua'an tuti nuu.

Ka'vi va'a tu'un.

Naku'un iniun ñaa...

Nuu xikana ña'an kuu in tu'un taana ñaa kua'an nuu ta ve'e chuun, nuu xikana in ña'an, nakanina ndiva'a kuva'ana tuti nuu xikana ña'an.

Tuti nuu xikana ña'an kumi ña'an yo'o:

1. **Kivi taa nuu naa taanaa:** Ka'an ndaja taa ndaa kivi naa taana tuti nuu xikana ña'an.
2. **Chuun kunina:** Kuu ñaa ka'an ndaa ña'an xikana.
3. **Tataa kua'an tuti nuu taa ndaa chuun ni'inra:** Kuu ñayivi a taa ve'e chuun nuu kua'an tuti nuu xikana ña'an.
4. **Tu'un a ña'an xikana:** kuu nuu ka'an-na ndiva'a xikana ña'an, naa taaun-ña kuu chindeun miun xi'in tu'un ndakatu'un yo'o: Ndaa kàkaun, Ndaa chuun, taa Ndijaa Ndaa kuu ñaa va'a ni'in-na.
5. **Naa ndaina taa ndayo naa tava tu'un:** Kuu xoo nuu taana ñaa chaa koona taa ndaaina, taa taana kivi xi'in firma naa nataa tuti nuu xikana ña'an.

Taa ndiaja nani xoo ñaa kumani nuu tu'un nuu xikana ña'an.

Zacualtipán, Hgo., 23 enero 2017.

Chuun kunina: Chindeena sa'ana ña'a kuva'a ve'e

Lic. Raúl Gutiérrez Cervantes

Tata Ñuu

Zacualtipán, Hidalgo

Yo'o iira.

Kivi taa
nuu naa
taanaa

Tataa kua'an
tuti nuu
tanda

Nuu tuti yo'o ka'a ndi xi'inya ñaa xikandi ña'an vachi kuva'andi 27 ve'e nuu ku'un-na jata ve'e naa ñuu Zacualtipán, chuun ñaa kuva'andi ve'e yo'o kajandian xi'in chuun ñuu. Ña'an xiniñu'undi kuan yo'o: 10 millares ndo'o naa kuva'a xi'in ñuti, 15 toneladas kaa kuin nani, 60 toneladas cemento, 40 toneladas kaka, 30 yito xika ñuti taa 25 nuu sukoo naa sa'an jata ve'e. Ñaa kuva'a ve'e yo'o, ndaya'vi ndiva'avan vachi xi'in ñayo'o nuu kue'e ñaa xika ñuu yo'o, ñayo'o kaja ñaa koo va'a ñayivi ndee ñuu yo'o.

Kundatindi kajaya ñamani chindeeya ndi'i taa ka'andi xi'inya ñaa kundaandi ña'an, taa too xiniñu'un-an kanandi miiya kixiya kunde'eya chuun kajandi.

Kundatindi ndiuni'inya tu'un nuundi, chaa kooya.

Ka'an viindi xi'inya

Naa nanduku ñuu kuku jini.

Ndaa ka'aun xi'in ñayivi kaán.

Ñaa naa koo ta'ya ñaa xikaun, chiyiko ñaa naa nakani iniun kakaun, taan nuu ñaa kumi tito ii yo'o.

Ñaa nakani iniun ndaya'vi.	Chaaga ñaa nakani iniun ñaa chindee jaa naa koo ndi'i ñaa ndaya'vi.
1	
2	
3	

**Yo'o taa ñaa ndaya'vi nakani iniun, xi'in ñaa chaaga
nakani iniun ñaa chindeañña.**

1. _____

2 _____

3 _____

4 _____

Taa tuti nuu xikana ña'an.

Kuu nandojoun taaun ndi'i ña'an xiniñu'un ñaa taana tuti nuu xikana ña'an.

Kunde'e tiki tuti nuu xikana ña'an.

Palomea nuu tuti nuu xikana ña'an, ñaa xikana nuu.

Ña'an kumian

- A kumian kivi naa taanaa taa nuu naa taanaa.
- A kumian kivi ñayivi nuu ku'uan.
- A kumian kivi ñayivi naa tan.
- A kisa'an xi'in ñaa ka'an chaa koo xi'in ñayivi nuu kua'an.
- A ka'an tuti nuu xikana ña'an, ndiva'a xikanaa.
- A kumian nuu ndaaina.
- A kumian kivi naa nataan.

Ndiaja naa taanan:

A ii ndi'i ñaa naa nakani inina nuu tu'un.

A ni'in ini taa naa naki'in tuti tu'un ka'an.

Ñaa nakani inina, a in kuan xi'in tu'un naa taana nuu tuti.

A taá in taá in *párrafo* tu'un nakani ta'ya ñaa ndaya'vi, taa ñaa chindean jaa naa ni'in ini va'ana tuti nuu xikana ña'an.

Taa va'anan xi'in nduju xiniñu'un.

A naa taana xi'in nduju na'nu:

- Kivi ñayivi xi'in kivi nuu ndeena.
- Nuú kisa'a in in *párrafo*.
- Nuú ii taa in taa in *punto* taa ku'un chaá nuu.

Naa taa signos ñaa puntuación:

- Naa taa punto taa ku'un chaá nuu.
- Naa taana punto nuu ndi'i.
- Naa taana *coma*.

Ka'an xi'in in naa xika jakua'a xu'un naa ka'vina nuu xikana ña'an taa naa ka'anna xu'un sa'a tu'un yo'o.

- A naa saxoo in ñaa nakani inii ñaa kuu naa ka'an ndi'ii taa kuu naa ni'in iniun ñaa naa kunii ka'aen.
- A naa chindee *signo puntuación* yo'o ni'in iniun ñaa kastu'uin.
- A ka'un ñaa ii va'a tu'un ñaa naa taae.
- Ndaa ka'aùn xi'iin jaa naa koo va'a chaaga ñaa naa taae.

Tutiya nuu kutia' gya ka' vya taa taaya

Nakani va'a ini sa'a tu'un

1. Ka'vi tu'un yo'o.

ve'ee	nda'aun	kuaina
ja'yae	yiiña	tata sa'nuí
utiyo	kitiyo	ve'e nuu
jaku'aun	nduxiyo	

Chikaa yiko tixi tu'un a in ta'vi tu'un ñaa ka'an ñaa ña'an a ñayivi kuan ña'an miun.

Chikaa yiko tu'un ndiuni'in ñaa ii va'a.

Tu'un a in ta'vi tu'un ñaa ka'an ndayo ña'an kuan, jia'a taanaa.

- a) Jina ian nuu tu'un ñaa ka'an ndayo ña'an kuan.
- ch) Ian nuu ndi'i tu'un ñaa ka'an ndayo ña'an kuan.
- e) Ian ma'in tu'un ñaa ka'an ndayo ña'an kuan.

Tu'un a in ta'vi tu'un ñaa ka'an ndayo ña'an kuan jia'a taanaa...

- a) Ii jian nuu tu'un ñaa ka'an ndayo ña'an kuan.
- ch) In nita'an xi'in tu'un ñaa ka'an ndayo ña'an kuan.

A xinun ñaa...

Ña'an miii, ña'an miu, ña'an miina, ña'an miiyo; taá nakita'an xi'in inka tu'un, tatu'un in ña'an, in kiti, in ñayivi a in xoo yiki kuñu, kuni kachian ñaa kuan ña'anna. Xoo yo'o ñaa ka'an ñaa kuu ña'anna, taanan taa nundi'i in tu'un taa, taanan jiin tu'un.

2. Taa nii tu'un ñaa kajana xi'in miii, *mis*, ña'an-na *sus* miun, miiyo.

- 1) Miiyo naa kaku Ñuu Nuú Ndiva joo ja'ya _____ naa kaku Chiapas.
- 2) Yi'i ka'vii taa taa va'ae tu'un ka'an naa ñuui joo nave'e _____ u'un.
- 3) Yito _____ too xika keero kaa 8 na'an.
- 4) Sá'a nanae nuni sasa'an nduxi _____ .
- 5) Kumi jitoe Joel ve'e _____ yati yuta.
- 6) Tina _____ naniri Pinto.

**Ka'vi tu'un ka'an ñaa kajana, taa ndiuni'in va'a tu'un.
Kunde'e ñaa saa naa taana.**

1. Yi'i kumi in tina	1. Tiyo'o kuu tinae
2. Yo'o kumi in tina	2.
3. Miira kumi in tina	3.
4. Miiña kumi in tina	4.
5. Miiyo kumi in tina	5.
6. Miindo kumi in tina	6.
7. Miina kumi in tina	7.
8. Miixi kumi in tina	8.

3. Ka'vi tu'un taa nakuni ñaa kuu naa taa va'ana.

Kivi**yo** kuu Mirna, Nayo'o kuu nave'**ee**. Yi'i kuni tata**ña**.
Kivi**na** kuu Carmen xi'in Joel.

Yi'i kumii in ñanii taa in kia'ae, kivi**ra** kuu Omar taa
kivi**un** kuu Elisa. Yi'i kumi in tina, kivi**un** kuu Mancha.
Ña'an kuto**e** kuxii kuu ndai nduxi.

Taa tu'un ii va'a nuu tu'un yo'o.

Kivi_____ kuu Mirna, Nayo'o kuu nave'e_____. Yi'i kuni tata_____. Kivina kuu Carmen xi'in Joel.

Yi'i kumii in ñanii taa in kia'ae, kivi_____ kuu Omar taa kivi_____ kuu Elisa. Yi'i kumii in tina, kivi_____ kuu Mancha. Ña'an kuto_____ kuxii kuu ndai nduxi.

Chita'an taa ka'an ñaa nakani iniun sa'a ndi ivi tu'un.

A xinu ñaa...

Taa ichi gua'achana, yaana tikui, kuu tixina, ichi ñii yu'una, yaana xi'in jitina; java tain kuku'un nduchi nuu-na kuu jaana taa xi'i toona.

Ndaa va'a kajae jaa naa kuu ki'in kue'e ñaa ndaa kuiñu tixina mio, a naa kuu ya'an mio.

- Jina nakatae nda'ae jaa kuxoo ndaa ña'an kuu miivaa.
- Kukumiyo in ve'e nuu tatana jaa naa kuu tatayo jata ve'e.
- Nakia'a va'ae xi'in cloro nuu ndeo xi'in ña'an.
- Ko'oe tikui naa chu'u
- Kuu koo yatío nuu ñayivi ki'vi.

Uni nda'a ka'an sa'a kue'e ndaa kuiñu tixina

A xinu ñaa...

Kue'e tixina kuu in nuu kue'e ñaa sa'ni ñayivi Nuu Ika'yo taa ndinii xiko ñuyivi, kini chaaga kue'e yo'o taa kani-an ñakuuli xi'in naa yata.

Ndee kuu kue'e tixi

Kuan in kue'e ñaa ndaa kuiñu tixina xi'in xitina.

GOBIERNO DE MEXICO

SEP

Secretaría de Salud

Zacualtipán, Hgo., 23 enero 2017.

Chuun kunina: Chindeena sa'ana ña'a kuva'a ve'e

Lic. Raúl Gutiérrez Cervantes
Tata Nu
Zacualtipán, Hidalgo
Yo'o iira.

Nuu tuti yo'o ka'a ndi xi'inya ñaa xikandi ña'an vachi kuva'andi 27 ve'e nuu ku'un-na jata ve'e naa ñuu Zacualtipán, chuun ñaa kuva'andi ve'e yo'o kajandian xi'in chuun ñuu. Ña'an xiniñu'undi kuan yo'o: 10 millares ndo'o naa kuva'a xi'in ñuti, 15 toneladas kaa kuin nani, 60 toneladas cemento, 40 toneladas kaka, 30 yito xika ñuti taa 25 nuu sukoo naa sa'an jata ve'e. Ñaa kuva'a ve'e yo'o, ndaya'vi ndiva'avan vachi xi'in ñayo'o nuu kue'e ñaa xika ñuu yo'o, ñayo'o kaja ñaa koo va'a ñayivi ndee ñuu yo'o.

Kundatindi kajaya ñamani chindeeya ndi'i taa ka'andi xi'inya ñaa kundaandi ña'an, taa too xiniñu'un-an kanandi miya kixiya kunde'eya chuun kajandi.

Kundatindi ndiñi'inya tu'un nuundi, chaa kooya.

Ka'an viindi xi'inya

Naa nanduku ñuu kuku jini.

Ka'an ñaa nakani iniun.

Ndaa tu'un kuan.

Ndaja saa jiin ka'an in in tu'un.

Ndaa chuun va'a in in tu'un nui.

Nakuniya ñaa naa kutia'aya

Ka'vi va'a taa ndiuni'in ñaa kuni tu'un yo'o.

Taa ñaa naka'vi ini *paréntesis* taa ii ka'an tu'un ndaa kuan.

1. Tuti ñaa
kastu'un naa
kuta'nu uni
nda'a.

2. Nu xikana
ña'an.

3. Tuti
tanda'ana nuu
naa ii xika.

Zacualtipán, Hgo., 23 enero 2017.

Chuun kunina: Chindeena sa'ana ña'a kuva'a ve'e

Lic. Raúl Gutiérrez Cervantes
Tata Nu
Zacualtipán, Hidalgo
Yo'o iira.

Nuu tuti yo'o ka'a ndi xi'inya ñaa xikandi ña'an vachi kuva'andi 27 ve'e nuu ku'un-na, jata ve'e naa nuu Zacualtipán, chuun ñaa kuva'andi ve'e yo'o kajandian xi'in chuun nuu. Ña'an xiniñu'undi kuan yo'o: 10 millares ndo'o naa kuva'a xi'in ñuti, 15 toneladas kaa kuin nani, 60 toneladas cemento, 40 toneladas kaka, 30 yifo xika ñuti taa 25 nuu sukoo naa sa'an, jata ve'e. Ñaa kuva'a ve'e yo'o, ndaya'vi ndiva'avan vachi xi'in ñayo'o nuu kue'e ñaa xika nuu yo'o, ñayo'o kaja ñaa koo va'a ñayivi ndee nuu yo'o.

Kundatindi kajaya ñamani chindeeya ndi'i taa ka'andi xi'inya ñaa kundaandi ña'an, taa too xiniñu'un-an kanandi miya kixiya kunde'eya chuun kajandi.

Kundatindi ndiuni'inya tu'un nuundi, chaa kooya.

Ka'an viindi xi'inya

Naa nanduku nuu kuku jini.

Nayarit, Nay., 8 julio 2016.

Rosaura:

Ja'ya mani, kundatii ñaa ii va'aun, naa kuu ki'viun.

Taae tuti yo'o nuu ñaa ka'aen xu'un, ñaa kuvata ndiva'avee xi'in taa jana'an yi'i, taa jana'an yi'i junda ñuu kixira taa va'a ñayivi kuura. Xi'inra kutia'ae taae tu'un, tatu'un tuti yo'o. Saa naa kutia'avee chikae firmee.

Naá Juana, nii chikaa kuu tia'a ka'vi taa taa nikuu, naa jaxinuxi inii ñaa ku'un-ii jakua'ae, yati nuu ii Ve'e nuu kaja tatana. Kuundi una ñayivi naa sa'an jakua'a taa saini, taa ndi'indi chindee ta'andi jaa naa kama kutia'andi ñaa jana'an taa jana'an nuundi, jaani tia'ara ka'anra tu'un miyo.

Kundatii ñaa taa kuvata mii, jaani kuvata miun ñasa tia'ae taae taa ka'vii. Taa naa kixiun ve'e, ka'vii tu'un nakanina nuu, ñaa nani "Ina xi'in tataa jini ta'ya"; ñaa nakanina kaan ian nuu tuti naa sa'ana nuu ndikuindi naa sava'a. Chii ka'an va'ae ñaa kuákun tatu'un miii, vachi livi kua'an tu'un nakani.

Kundaa va'a miun, taa kuu kee in tu'un nuu kaja chuun, vachi kachiun xi'in nuu in tuti naa tanda'un nuui, ñaa kaan *Estados Unidos*, na'nu ndiva'a ichi taa chii koo ñayivi. Kee xi'in naa xika kaja chuun xu'un, jaa kundaa ndikuindo miindo.

Kachi tataun ñaa naka'anra yo'o.

Kuvata ndiva'ae ndaai yo'o.

Esperanza Gómez Sánchez

A xinuu ñaa...

Taa ichi gua'achana, yaana tikui, kuu tixina, ichi ñii yu'una, yaana xi'in jitina; java tain kuku'un nduchi nuu-na kuu jaana taa xi'i toona.

Ndaa va'a kajae jaa naa kuu ki'in kue'e ñaa ndaa kuiñu tixina mio, á naá kuu ya'an mio.

- Jina nakatae nda'ae jaa kuxoo ndaa ña'an kuu miivaa.
- Kukumiyo in ve'e nuu tatana jaa naa kuu tatayo jata ve'e.
- Nakia'a va'ae xi'in cloro nuu ndeo xi'in ña'an.
- Ko'oe tikui naa chu'u
- Kuu koo yatio nuu ñayivi ki'vi.

Uni nda'a ka'an sa'a kue'e ndaa kuiñu tixina

A xinuu ñaa...

Kue'e tixina kuu in nuu kue'e ñaa sa'ni ñayivi Nuu Iko'yo taa ndinii xiko ñuyivi, kini chaaga kue'e yo'o taa kani-an ñakuuli xi'in naa yata.

Ndee kuu kue'e tixi

Kuan in kue'e ñaa ndaa kuiñu tixina xi'in xitina.

Chita'an xi'in in chichi kivi tu'un xi'in ñaa kumian.

Tu'un ñaa nakani

Tu'un ñaa kastu'un
nuu ñayivi sa'a
in ña'an saá naa
saxoo.

Tu'un kastu'un sa'a
in ñaa na saxoo

Tu'un ñaa va'a
kastu'un, sa'a in
ña'an, ka'an va'an
sa'a in ña'an jaa
naa xinu ini ñayivi
jaa naa ki'in-naa.

Ñaa kastu'un

Tu'un ñaa kumi
in ñaa kastu'un
sa'a in ña'an, joo
ka'an ndinu'un ñaa
xiniñu'un.

Ka'vi va'a tu'un yo'o.

Nuu jikona jita viji Taa nita'an va'a

Nakii taa kotondojo jita viji va'a
sa'an, ñaa kuva'a ñuuyo.

- Jita ñaa viji \$ 3.50 c/u.
- *Panqués* \$ 10.00 c/u.
- *Bolillos* \$ 1.00 c/u.

Sunandi kivi *lunes* junda *sábado* kaa
8:00 na'an taa junda kaa 6:00 sàini.

Kuvatandi jikondi nuundo, nuu ichi
Corregidora ñaa naka'vi 15,
Ñuu *El Rincón*.

Taa ñaa ndiuni'in va'a nuu ñaa ndakatu'un yo'o.

1. Ndaa kuu ñaa jikona nuu ñayivi ñuu.

- a) Jita viji b) *queso* c) Kuñu

2. Ndaja jikonaa.

- a) Orizaba b) *El Rincón* c) San Santiago

3. Ndiaja nani nuu jikona.

- a) Taa nita'an va'a b) Doña Martha c) Don Francisco

4. Ndiaja ya'vi *panqué*.

- a) 3.50 b) 5.00 c) 10.00

5. Ndaa kivi jikona.

- a) *Lunes* taa junda b) *Lunes* taa junda c) *Lunes* taa junda
jueves *sábado* *domingo*

Ka'vi tu'un taa jandiva'an.

che	
ja'a	
Ko'	
tiñiin	
ñin	

Kuva'a uni tu'un ñaa ka'an ñaa kajana, xi'in java tu'un naa taaun ninu.

Taa 3 tu'un ñaa ka'an ñaa kajana, nuu kuniñu'un tu'un a marcas partencia.

1. _____

2. _____

3. _____

Kivi ñayivi naa taku a naa sava'a

Apellido tata

Apellido nana

Kivi

Taaya xi'in ñayo'o ñaa naa jakua'ana taa naa jandi'i va'anaa taa in taa in ta'ni ñaa naa kutia'ana.

RFE a CURP:

Ta'ni ñaa kuniyo kutia'ana 1

- ☐ Jina kunde'e va'a taa ka'vi in ta'nda tu'un, jaa naa kuu ka'aun ndee kastu'un-an.
- ☐ Nakuni ñaa ka'an taa ndi'i ñaa nakani tu'un.
- ☐ Kisa'a ka'vi kua'a taa ndee.
- ☐ Nakuni nuu xiniñu'un taa ndaja xiniñu'un tu'un.
- ☐ Kaja chuun ndikui ñaa ni'in ñaa taa: Nakani ini ndija taaun, taa va'a tu'un taa jandiva'a tu'un taa kuu ii va'a ñaa taaun.
- ☐ Nakuni java ñaa kumi tu'un ñaa taaun.

Kastu'uin ñaa naa ndi'i va'a ta'ni ñaa kuniyo kutia'ana yo'o

Kivi viti kuu: _____

_____ Kivi taa firma taa jana'an

Ta'ni ñaa kuniyo kutia'ana 2

- ☐ Nakuni ñaa kastu'un xiniñu'un ii nuu tu'un.
- ☐ Taa ñaa nakani iniun, ñaa kana taá jina ka'viun in ta'nda tu'un jaa ka'aun ndee kachian.
- ☐ Ka'vi ndee tu'un.
- ☐ Nakuni nuu xiniñu'un taa ndaja xiniñu'un tu'un.
- ☐ Kaja chuun ndikui ñaa ni'in ñaa taa: Nakani ini ndija taaun, taa va'a tu'un taa jandiva'a tu'un taa kuu ii va'a ñaa taaun.
- ☐ Nakuni java ñaa kumi tu'un ñaa taaun.

Kastu'uin ñaa naa ndi'i va'a ta'ni ñaa kuniyo kutia'ana yo'o

Kivi viti kuu: _____

_____ Kivi taa firma taa jana'an

Nuu jana'anna ka'vina taa taana tu'un miina

**Ka'vii taa tae tu'uin.
Tu'un Savi ninu ivi**

**Tuti nuu taana ñaa kutia'aya
Nakunii nundi'i ñaa naa kutia'ae**

Ndaa naa kutia'ae

Ndaa chuun va'a ñaa naa kutia'ae

Firma ñayivi taku a naa sava'a

Ñaa ka'an ndaja taa ndaa ama naa xitondojona naa jakua'a

Kivi viti kuu:

Kivi xi'in firma taa naa xitondojo naa jakua'a

Nuu naa xitondojona naa jakua'a:

Nuu jana'anna ka'vina taa taana tu'un miina

Nuu tuti yo'o nani'iya ñaa chindee miiya taa kutia'aya ka'viya taa taaya kua'a nuu tu'un, tatu'un ñaa taaya tuti ku'un nuu naa ndee xika, tuti ku'un nuu naa ndee yati, tuti kastu'un, tuti ka'an ñaa koo inka ñuu. Ta naa kutuni iniya ndiaja taaya tuti taa nda chuun va'an, xi'in ñaa ka'an kutia'a va'aya chindeeya sa'a ña'an kuu ñuuya, kuatia'aya kaja viiya sa'a tutiya a ndaa ña'an ndo'o miiya a nave'eya.

Taa naa kajaya chuun yo'o, jaani kutia'aya nakuniya java ña'an vaxi nuu tuti tu'un savi ninu 2.

Ñaa ka'aen xi'inya ñaa nakuniya ndikui ña'an kuu kutia'aya nuu tuti yo'o.

En este material encontrará actividades que le ayudarán a poner en práctica sus habilidades para leer y escribir diferentes tipos de textos, como cartas, recados, avisos o carteles. Al reconocer cómo están escritos los textos y para qué se utilizan, usted obtendrá los conocimientos básicos para poder resolver una situación que se presente en su comunidad, realizar un trámite importante o tomar una decisión personal o familiar.

Al realizar las actividades también podrá conocer algunas características sobre la escritura de la lengua mixteco Baja 2.

Lo invitamos a que descubra todo lo que puede aprender con los materiales de este módulo.

GOBIERNO DE
MÉXICO

EDUCACIÓN
SECRETARÍA DE EDUCACIÓN PÚBLICA

ÑAA NAJASA UNNA
DISTRIBUCIÓN GRATUITA